

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 106 (1993)

Artikel: Rapport da lavur 1992 : elavurà dals divers posts da lavur
Autor: [s.n.]
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-235862>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Rapport da lavur 1992

Elavurà dals divers posts da lavur.

Lavur dals organs da la LR

La suprastanza ha salvà 21 sedutas e deliberà 214 tractandas. Il cussegl ha gì 4 tschentadas cun 30 tractandas. La radunanza da delegadAs è sa radunada per sias tschentadas ordinarias ils 13 da zercladur a Donat ed ils 12 da december a Cuira e per ina radunanza extraordinaria conc. la dumonda da pressa ils 2 da matg 1992 a Cuira.

La LR ha prendì encunter dus postulats. Mariano Tschuor: "Postulat davart democratisar la LR" e Giusep Capaul "Postulat davart scriver l'istoria dil moviment romontsch per documentar sia structura democratica e representativa".

La suprastanza LR ha discutà en spezial dumondas da la structura da la LR, era conc. ina revisiun dals tschentaments ed ina democratisaziun supplementara. En la seduta dal cussegl LR da l'october è vegnì fatg la proposta che las uniuns affiliadas nomineschian mintgina ina persuna cumpetenta per l'istoria e la structura da l'uniun e che las uniuns affiliadas fetschian ponderaziuns davart lur atgna basa democratica sin fundament dals tschentaments vertents.

Il revisurat ha salvà 1 seduta. El ha retschet regularmain ils protocols dals organs LR ed actas spezialas davart la gestiun LR.

Engraziar vulessan nus cun questa chaschun era a signur Christian Cavegn da la controlla da finanzas dal chantun Grischun. El ha controllà quest onn per la 30avla giada las finanzas da la LR.

1. UNIUNS AFFILIADAS

Tuttas uniuns affiliadas èn vegnidas contactadas per las sequentas dumondas:

- SCUNTRADA 1994
- Applicaziun dal rumantsch grischun
- Commembradi sco persuna giuridica en la Pro Svizra Rumantscha
- Libreria rumantscha a Cuira

Cun las uniuns regionalas èn las sequentas dumondas vegnidas tematisadas:

- Scursanizium da las contribuziuns federalas.
- Revisiun dal reglament per ils collavuratur regionalas.
- Directiva conc. custs da biro dals collavuratur regionalas.

A la Romania è vegnì concedì ina contribuziun extraordinaria per ils novs indrizs en la cuort Ligia Grischa a Trun. Cun l'Uniun dals Grischs, la Renania e l'Uniun rumantscha da Surmeir èn vegnidas discutadas dumondas en connex cun il project per ils novs vocabularis regionalas. Cun la Romania collavura da LR en connex cun las ovras da Giacun Hasper Muoth (lavurs da coordinaziun ed administraziun). Cun ils presidents da las uniuns affiliadas han gì lieu sedutas spezialas en connex cun la revisiun dal reglament per ils collavuratur regionalas. Represchentants da la LR han prendì part a las radunanzas annualas, per part era a sedutas da differentas uniuns affiliadas. La suprastanza ha approvà ils statuts da l'URB. Per l'Uniun da scripturas rumantschas ha il post d'ediziun LR administrà l'ediziun da las NOVAS LITTERARAS, (LITTERATURA).

2. COLLAVURATURS REGIONALS

Ils rapports dals collavuratur regionalas agiuntads als rapports da las uniuns regionalas pertutgadas dattan invista detagliada en la lavur prestada.

Las lavurs dals coordinatur vegnan planisadas e coordinadas en rapports mainsils cun il secretari. Per mintga di dattan ils collavuratur era

rapport da lur lavur. Il reglament per ils collavurats regiunals è vegnì revedì (cf. document en agiunta). Quel regla pli cler las cumpetenzas ed incumbensas da la LR e da las uniuns regionalas per l'engaschament e la lavur dals collavurats regiunals, instituziunalisescha ina cumissiun accompagnanta (CA) e precisescha il carnet da duairs dals collavurats regiunals.

En ina retschertga speziala cun in questiunari detaglià han ils collavurats regiunals eruì l'adiever dal linguatg en tuttas vischnancas rumantschas. L'evaluaziun da questa retschertga vegn fatga en il rom da l'evaluaziun dals resultats da la dumbraziun federala dal pievel 1990.

3. SCOLAZIUN E FURMAZIUN

Scolinas

La lavur da la cussegliaadra da scolina en Engiadina è vegnida cuntinuada parzialmain fin a la fin da l'onn scolastic 91/92. Tenor la nova lescha da scolina, entrada en vigur l'atun 1992, croda l'incumbensa da la LR per cussegliaadras da scolina. Il chantun prevesa in inspectorat da scolina tenor lescha, art. 22. A dunna Anni Tscharner, ch'è stada en uffizi da la LR sco cussegliaadra da scolina per l'Engiadina, engraziain nus cordialmain per sia gronda lavur.

La situaziun precara en singulas scolinas nun è sa midada. En Engiadin'auta ed en la zona tradiziunala da cunfin linguistic vegn il dumber d'uffants ord famiglias rumantschas adina pli pitschen e l'integrasiun linguistica adina pli greva. Ussa constatesch'ins era en vischnancas fin uss fermamain rumantschas en Surselva (Sagogn ed autras scolinas da la Foppa) relativamain grondas parts da scolarets ord famiglias mez u na-rumantschas.

En la scolina a Domat datti tendenzas d'integrar en la scolina rumantscha ina grupp da scolarets tudestgs. Quest problem è vegnì discutà cun persunas da Domat. Anc adina mancan mussadras rumantschas.

Cuminanza da mussadras rumantschas (CMR)

La LR ha collavurà cun ina grupp da la CMR en connex cun l'ediziun da CHANZUNETTAS E VERSETS. L'ediziun è pronta per la stampa.

Scolinas a Cuira

Las scolinas èn vegnidadas manadas cun in dumber total da 38 uffants l'onn da scola 1991/92. L'atun 1992 han danovamain 36 uffants entschet las duas scolinas. La scolina en Chasa rumantscha mantegna sia funcziun sco scolina d'exercizi da las mussadras rumantschas e gida era a mantegnair la schientscha da las famiglias rumantschas a Cuira. Cun la citad da Cuira è

vegnì fatg ina cunvegna conc. menar las scolinas rumantschas a Cuira. Las adattaziuns a la nova lescha da scolina èn succedidas. L'uniun da scolina Cuira (USC), presidiada da Joos Risch, è vinavant pronta da sa participar vid ils custs per il transport dals uffants.

Roman Caviezel ed il secretari han fatg ina saira per ils geniturs cun uffants en scolina rumantscha davart la situaziun da bilinguitad. Per recepir uffants en scolina accepta la USC sequentas cundiziuns che vegnan integradas en ils statuts da l'uniun:

1. Ils geniturs (che tramettan lur uffants en scolina rumantscha a Cuira) vulan che lur uffants emprendian rumantsch, respectivamain approfondeschian las conuschentschas en quest linguatg. Els vesan ils avantatgs da la bilinguitad per lur uffants e sustegnan quella bilinguitad activamain.

2. Ils geniturs acceptan che l'entir'instrucziun da scolina vegn fatga en rumantsch. Els èn prontos da collavurar cun las mussadras e da gidar a surmontar problems che sa resultan da quest'instrucziun.

3. Il rumantsch vegn duvrà, evtl. era sper in auter linguatg, en la famiglia dals uffants che vegnan en scolina rumantscha. Almain l'ina u l'autra part dals geniturs san pia sez rumantsch ed èn prontos da sustegnair la lavur linguistica che vegn fatga en scolina. La recepziun d'uffants ord famiglias cumpletamain na-rumantschas è sulettamain pussaivla excepziunalmain e sch'ils geniturs acceptan las cundiziuns fixadas en ils puncts 1 e 2.

Scolinas

Tuttas scolinas fan er lavur d'integrasiun linguistica. A Schlarigna èn vegnids fatgs 3 curs da rumantsch per "Geniturs ed uffants" en scola/scolina. En gruppas spezialas retschaivan ils participants in'introducziun en il rumantsch ch'ils pitschens emprendan en scolina. Ils collavuratur regiunals provan da propagar tals curs er en auters lieus.

Scolas fundamentalas tudestgas

Ils curs da rumantsch en las scolas a Cuira èn vegnids realisads l'onn scolastic 1991/92 be cun 23 scolarAs e l'onn 1992/93 vegn cumenzà cun 27 scolarAs en 5 gruppas. Il dumber da scolarAs per quests curs è sa diminui considerablamain ils ultims onns.

En connex cun la lingua estra en las scolas primaras tudestgas ha gè lieu in'infurmaziun dal chantun. La LR aveva postulà - ed era infurmà ils exponents da las vischnancas pertutgadas en quest senn - che las vischnancas al cunfin da linguatg, che han fin uss scolas fundamentalas tudestgas ed instrucziun da rumantsch (1 - 2 uras/emna), duessan pretender il rumantsch, lur linguatg tradiziunal, sco emprima lingua supplementara en la scola mesauna. Ina part dals exponents da questas vischnancas èn dentant s'exprimids fitg sceptics cunter il rumantsch. San Murezzan para

da preferir il talian. La LR prevesa l'entschatta da 1993 in'ulteriura discussiun cun questas vischnancas.

En pliras vischnancas che han fin uss rumantsch sco rom obligatori, datti tendenzas da reducir il rumantsch ad in rom facultativ. Ad Andeer vegn lavurà vid in'instrucziun sistematica da rumantsch, a Veulden e Sched vegnan fatgas emprovas empermettentas cun novas metodas. - A Razén ha ina gruppà discutà da far in'emprova cun rumantsch grischun en scola. A Bravuogn vegn vinavant rimnà experien-tschas cun in model specific per l'instrucziun da rumantsch.

Il chantun ha ina gruppà da lavur che prepara in concept per novs meds d'instrucziun per questas scolas.

Scolas fundamentalas rumantschas

En il sector da scola n'ha la Lia rumantscha nagina cumpetenza. Ella po sulettamain dar impuls. La LR renconuscha la gronda lavur che vegn prestada dal chantun en il sector dals meds d'instrucziun.

Nov'attenziun dat la Lia rumantscha a la situaziun da las scolas rumantschas en Engiadin'auta. Cun excepziun da San Murezzan vegn instruì da la 1. fin 6avla classa en rumantsch. Ils scolars e las scolaras derivan dentant per gronda part da famiglias na-rumantschas, surtut tudestgas. Ina visita en diversas scolas ha cumprovà, ch'ils scolars emprendan en general rumantsch cun resultats sorprendents. La metoda che vegn applitgada sa numna oz: immersium. Tut ils roms da scola èn automaticamain er roms da linguatg. Dapi in pèr onns exista en Svizra in grond interess per il model d'immersium per l'educaziun bilingua. Differentas publicaziuns decleran la metoda ed ils avantatgs. Senza dubi èn ils resultats da l'instrucziun da linguatg tras immersium considerablamain superiors a mintg'otra furma d'instrucziun.

Pir en connex cun las discussiuns sin plaun internaziunal e naziunal han ins constatà en la Rumantschia ch'ella ha fatg immersium linguistica già daditg. Tge signifitga il model d'immersium per l'Engiadin'auta? La magistraglia dastga constatar ch'ella è a la testa dal svilup pedagogic cun quest'immersium già cumprovada. Geniturs da lingua tudestga pon acceptar e sustegnair ina tal'instrucziun che porta avantatgs er per lur uffants. Geniturs rumantschs chattan danovamain la segirezza che lur uffant profitescha dapli ch'en ina scola da be in linguatg. La Rumantschia cuntanscha quai ch'ella vul: il mantegniment da la lingua. La Lia rumantscha vesa la necessitad d'infurmar geniturs e magisters che la metoda applitgada è d'interess er ordaifer il Grischun e ch'ella ha effects positifs.

Tuttina nun è la situaziun dal linguatg en las scolas en Engiadin'auta segirada. La LR tschertga il contact cun las autoritads da scola cun l'intent da sensibilisar per ils avantatgs da la metoda d'immersium e da far ad uras il pussaivel per mantegnair quest'instrucziun.

Divers postulats per il rinforzament dal rumantsch en las scolas vegnan discutads da la grupp da lavur REGIUNS LINGUISTICAS DAL GRISCHUN. Ils resultats vegnan integrads en il rapport da questa grupp.

Scolas professiunalas

La situaziun dal rumantsch en las scolas professiunalas nun è sa midada en cumparegliaziun cun l'onn da rapport 1991. A Cuir frequentan 132 scolarAs l'instrucziun da rumantsch e fan era l'examen en rumantsch. Cun il directur da la scola industrial a Samedan, ensemen cun il schef da l'uffizi chantunal per scolaziun professiunala, ha gè lieu ina discussiun conc. resguardar pli consequentamain il rumantsch. En discussiun è stada in'emna da concentraziun en rumantsch. Era conc. las scolas professiunalas discuta la grupp da lavur REGIUNS LINGUISTICAS DAL GRISCHUN divers postulats.

Cunquai ch'ils curs supplementars per paur en il Plantahof tenor decisiun dal cussegl grond dals 29 da nov. 1991 na prevesan nagin'instrucziun spezfica da rumantsch, vegn pruvà da realisar curs spezfics en las regiuns. Il collavuratur regiunal da l'Engiadina Bassa s'engascha, ensemen cun exponents dals paur, per quest'instrucziun.

Anc adina manca in'instrucziun da rumantsch en las scolas da tegnairchasa a Cazas ed en las scolas da pauras. Era en il segund curs dal Plantahof n'èsi betg reussì d'integrar il rumantsch, n'era betg da realisar in rom professiunal instrui en rumantsch.

Scolas medias e scolas autas

Postulats en connex cun midadas da l'instrucziun da rumantsch sin quest stgalim vegnan discutads en la grupp da lavur REGIUNS LINGUISTICAS DAL GRISCHUN.

La lavur vid il tom 4 da l'istorgia da la litteratura FUNATUNAS IV da Gion Deplazes vegn cuntinuada e per gronda part terminada per la cumposiziun e stampa.

Sin fundament da las circumscripziuns en l'ordinaziun davart la renconuschientscha da la maturitad (art. 8 da l'ordinaziun e cf. 18.1. da l'annexa) han diversas scolas medias visità la LR per sa laschar infurmar davart il rumantsch (cf. il rapport sut Post d'infurmaziun e documentaziun). La LR sa gida era cun inditgar referents e metter a disposiziun documentaziuns per quest'instrucziun.

A chaschun d'in'occurrentza dal "Center da perfecziunament da scolastas e scolasts da scolas medias" (WBZ) èn vegnidas discutadas pussaivladads d'infurmar ils magisters a las scolas medias davart il rumantsch en vista a lur lavur d'infurmaziun en scola.

La suprastanza è s'occupada cun la procedura da consultaziun per la revisiun da l'ordinaziun federala davart la renconuschientscha da la

maturitad ed ha dumandà la conferenza da magisters per las scolas medias da prender posiziun.

Divers exponents d'universitads han gì contact cun la LR en connex cun projects da perscrutaziun.

Il secretari sa participescha ad ina grupp da lavur, ensemen cun exponents da las universitads da Basilea, Berna e Genevra e cun in exponent dal Tessin, conc. l'evaluaziun dals resultats da la dumbraziun dal pievel 1990.

Scolaziun da creschidAs

La LR dat contribuziuns a la Scuntrada e furmaziun Surselva ed a la Scuntrada e furmaziun Ladina, afiliadas a l'associaziun da scolas autas popularas svizras (AUPS), per curs da linguatg cun main che 8 participantAs. Per mintga curs vegn er concedì ina contribuziun per l'organisaziun. Per la scolaziun da creschidAs en Sutselva e Surmeir han ils collavurators regiunals in'incumbensa. La LR scuntra quint cun il chantun e las organisaziuns.

La SFS ha organisà, ensemen cun la LR, in curs da "Romontsch per Romontschs" per persunas che scrivan mintga di rumantsch, q.v.d. chanzlistAs, persunas da l'administraziun, e.a.

4. ASSIMILAZIUN/INTEGRAZIUN

Survista dals curs

En collavuraziun cun diversas instituziuns, autoritads communalas e regionalas (singulas organischan era curs en atgna reschia, sco p. ex.: Fundaziun Planta, Fundaziun Retoromana, Cerchel cultural Laax, Uniun dals Grischs, Società da traffic Scuol, Società da traffic Savognin, e.a.) e cun las uniuns Scuntrada e furmaziun èn vegnids organisads ils sequents curs da rumantsch:

Bever	2 curs	23 participantAs
Bravuogn	1	5
Breil	1	7
Cuira	18 (6 vall.; 12 surs)	113
Cumpadials	1	5
Flem	6	40
Ftan	2	8
Glion	10	81
Guarda	1	7
Laax	3	19
Lantsch	6	29
La Punt	1	8
Lohn	2	12
Müstair	1	5
Mustér	6	46
Puntraschigna	1	7
Razén	1	8
Sagogn	4	22
Samedan	5	53
San Murezzan	4	33
Santa Maria	2	14
Savognin	4	40
Scharons	2	16
Scuol	5	33
Segl	1	4
Sent	1	4
Silvaplaua	3	31
Surcuolm	1	4
Trin	1	5
Trun	1	7
Vella	3	25
Vignogn	2	7
Zernez	4	26
Zuoz	3	24
total	109 curs	771 participantAs

Il "Regulativ per ils curs d'assimilaziun/integraziun linguistica" è vegnì revidì (cf. l'aggiunta a quest rapport).

Per ils curs "inA scolastA - inA scolarA" è vegnida fatga ina nova directiva che reglescha l'instrucziun cun be inA participantA (cf. aggiunta al rapport).

Meds d'instrucziun

Tuts meds d'instrucziun tenor l'indicaziun sin pagina 26 en il rapport annual dal 1990 stattan vinavant a disposiziun. Sco nov med d'instrucziun stat a disposiziun: il giu da linguas en tut ils 5 idioms. Quest giu sustegna, promova ed ingrondescha il stgazzi da plets dals participants a maun da divers gieus.

Cun l'autur dals curs da rumantsch, Gieri Menzli, e cun magisters e magistras da rumantsch è vegnì discutà la pussaivladad da rimnar materialias supplementaras al curs nr. II per metter quellas a disposiziun a las personas che dattan curs.

Sin dumonda dal radio DRS 2 elavurescha la LR in pitschen curs da rumantsch cun lecziuns à 5 minutas. Quest curs duess esser pront per l'emissiun per l'onn proxim.

Studi davart l'integraziun linguistica

A Sagogn è vegnì fatg in project da pilot sut il titel "Integraziun dad immigrantas ed immigrants da lungatg buca romantsch en ina vischnaunca". La LR ha sustegnì quest project per retschaiver in'invista da detagl en il process d'integraziun da Na-rumantschAs.

Ils collavuratur regionals fan lavur speziala per sensibilisar la populaziun rumantscha ed ils immigrants per dumondas d'integraziun linguistica, tegnan contact cun personas che dattan curs da linguatg e provan da motivar la populaziun da discurrer rumantsch cun las personas immigradas che vulan discurrer rumantsch.

5. RUMANTSCH GRISCHUN

Persunal

L'entschatta d'avrigl ha *dr. Georges Darms* bandunà la LR per surpigliar la professura da rumantsch a l'universitad da Friburg. El è stà durant passa 10 onns il responsabel per il Post da linguatg (PL) ed il Post da rumantsch grischun (PRG) da la LR.

Sut sia direcziun èn quels dus posts sa sviluppads a quai ch'els èn oz. I nun è pussaivel d'enumerar en quest lieu tut ses merits per il Post da rg durant ses temp d'uffizi (cf. ils rapports annuals dals davos diesch onns). In spezial merit ha Georges Darms per la banca da datas da la LR. El è

s'engaschè fermamain per l'integraziun da l'elavuraziun electronica da datas (EED) a la LR, ha elavurà ensemen cun noss programmader, signur Arnold Loepfe (Alsoft Hard- e Software) ils programs necessaris ed ha tgirà e surveglià sper tut las lavurs linguisticas era quellas da l'EED. Grazia a sia gronda lavur disponin nus oz d'ina banca da datas da radund 170'000 endataziuns.

20 persunas privatas ed instituziuns (diff. translatur e persunas privatas, Radio rumantsch, Radio Piz Corvatsch, redacziuns da las gasettas rumantschas, collavuraturs regiunals da la LR, redacturs dals novs vocabularis regiunals) èn actualmain colliadas cun nossa banca da datas ed han uschia access direct a la terminologia elavurada. Ils redacturs dals vocabularis regiunals han ultra da quai pudì surpigliar per lur lavur ils programs per l'elavuraziun da vocabularis iniziads ed elavurads da Georges Darms.

Georges Darms stat era vinavant en contact cun noss post da lavur per cussegls ed incumbensas spezialas.

Sco nova manadra dal post da rumantsch grischun vegn *Anna-Alice Dazzi Gross* nominada. Ella surpiglia il post cun l'entschatta d'avrigl.

Lavur scientifica

Las lavurs scientificas per la preparaziun e l'elavuraziun dal rg en vista a la publicaziun d'in vocabulari tudestg-rumantsch grischun/rumantsch grischun-tudestg èn vegnidas cuntinuadas. La redacziun finala da la part tudestg-rumantscha è arrivada fin a la letra L. Davent dal 1. d'avrigl 1992 progredeschan las lavurs vi dal vocabulari pli plaun, perquai ch'ina ulteriura mesa piazza è vegnida stritgada per raschuns finanzialas.

L'atun 1992 ha la LR en pli decis d'edir l'entira banca da datas (radund 170'000 endataziuns) en furma da cudesch (format A4, ca. 1200 paginas) e da metter uschia a disposiziun il material linguistic elavurà ad in public pli vast. Fin oz èn entradas passa 250 empustaziuns per quest cudesch che vegn a cumparair la primavaira 1993. Las lavurs da preparaziun per quest'ediziun occupan dapi l'atun '92 cumplainamain la squadra dal PRG, uschia che nus avain suspais ad interim la redacziun finala dal vocabulari. En connex cun la preparaziun da l'ediziun da la banca da datas avain nus dentant fatg diversas lavurs da correctura e da preredacziun che facilite-schan pli tard la lavur da redacziun vi dal vocabulari tudestg-rumantsch grischun.

Infurmaziun, referats, curs

- 15-2-92, Cuir, Referat sur dal rg a l'ocasiun d'ina sesida da la gruppa da lavur REGIUNS LINGUISTICAS DAL GRISCHUN (Anna-Alice Dazzi Gross).
- Semester da stad (21-4 fin 17-7), ina giada l'emna prelecziun "Erfahrungen mit dem Rumantsch Grischun" a l'universitad da Turitg (Anna-Alice Dazzi Gross).

- Dapi l'avust 1992 collavuraziun en la cumissiun chantunala che prepara la perscrutaziun conc. l'acceptanza dal rumantsch grischun (Anna-Alice Dazzi Gross)
- 6/7-11-92, Bardejovské Kupele, Slovachia, Referat "Theory and practice in a controversy. Considerations in the creation and development of a standard language Rumantsch Grischun", First Congress of the Rusyn Language (Werner Carigiet)
- 13-11-92, Zernez, Infurmaziun sur da nossa banca da datas a l'ocasiun d'ina dieta da lavur dals chanzlists e da las chanzlistas d'Engiadina e Val Müstair (Anna-Alice Dazzi Gross).

10 onns rumantsch grischun

Per ils "10 onns rg" è vegnì organisà in di da discussiun e reflexiun en la LR cun personas engaschadas en la lavur scientifica, pedagogica e politica en connex cun il rg. En in "act festiv" per l'ocurrenza da "10 onns rg" han prof. H. Schmid, divers exponents dad interpresas che dovran il rumantsch grischun e giuvnas e giuopiniuns, lur expectivas. En general pon preschentà lur rientschas e perspections constatar che la LR è sin la dretga via cun il rg, ch'i dovra dentant temp e pazienza per introducir ina tala novaziun linguistica.

Foto: de Jong

Prof. dr. Heinrich Schmid, Turitg
"Rumantsch grischun, anc avant 10 onns in siemi e ridiculisà sco

utopia, è oz ina realitad – ina realitad che na plasha per franc betg a tuts, che ha dentant pussibilità al rumantsch ina bler pli gronda preschientscha en la vita publica."

Heinrich Schmid, 4-6-92, a caschun da 10 onns rg.

Publicaziuns

Dazzi Gross Anna-Alice, Il sorgere e il successo pratico del rumantsch grischun unificato, en: Atti del XVIII Convegno di studi dialettali italiani Lugano, Fra dialetto e lingua nazionale: realtà e prospettive, 11-15 ottobre 1988, Lugano/Padova, ed. Vocabolario dei Dialetti della Svizzera italiana/Centro di Studio per la Dialettologia italiana (C.N.R.) Università di Padova, 1992.

Perscrutaziun davart l'acceptanza dal rumantsch grischun

La regenza grischuna ha decidì da realisar ina perscrutaziun conc. l'applicaziun dal rumantsch grischun. La suprastanza ha prendì posiziun extendidamain tar quest project e constatà il sequent:

1. *Per la LR è oz sclausa ina nova discussiun conc. in sulet idiom existent sco basa per in linguatg da scrittira comunabel. Il rumantsch grischun sa cumprova en numerusas domenas da diever, el ha in'infrastructura linguistica e persunala considerabla ed in sustegn encuraschant en vastas parts da la Rumantschia ed en tuttas uniuns affiliadas a la LR.*

2. *Il chantun Grischun duai - conc. l'adiever dal rumantsch grischun - sulettamain prender decisiuns che pertutgan l'applicaziun dal linguatg en ils agens secturs da cumpetenzza. In'eventuala retschertga d'opiniuns duess sa limitar a l'applicaziun dal rumantsch grischun en las domenas da cumpetenzza chantunalas. En quest connex stuess er vegnir infurmà e sclerì davart alternativs. Dad interrogar fissan era persunas da linguatg tudestg e talian, cunquai che la cuminanza linguistica tudestga e taliana dal chantun han da purtar las consequenzas finanzialas da plirs linguatgs uffizials rumantschs.*

3. *La Lia rumantscha e ses organs vulan mantegnair lur autonomia per decisiuns davart l'adiever dal rg. La suprastanza LR è sceptica conc. la valur ed ils effects dad ina retschertga d'opiniuns "uffiziala" davart l'acceptanza dal rg e na resguarda betg ils resultats dad ina tala retschertga sco decisiun lianta. Ina tala retschertga d'opiniuns po sulettamain dar in purtret da la situaziun momentana e gidar ad analizar la problematica. La suprastanza LR na considerescha e na renconuscha betg ina retschertga d'opiniuns sco basa sufficienta per prender decisiuns politicas en ina tala dumonda.*

Discussiun cun ils petiziunaris encunter l'applicaziun dal rg tras la confederaziun

Cun prender serius temas e malsegirtads en connex cun la derasaziun dal rumantsch grischun e cun offrir infurmaziun supplementara ha la LR reagì sin l'aziun dals petiziunaris che han dumandà da la confederaziun da renunziar al rumantsch grischun per texts uffizials. Cun ina brev a vischnancas ed organisaziuns è vegnì offrì in servetsch d'infurmaziun, dal qual paucs han fatg diever. In inscunter cun "ils petiziunaris" ha dà la pussaivladad da sclerir dumondas e tschertgar il dialog. Infurmaziun è era vegnida dada en dus inscunters cun deputadas e deputads dal cussegl grond (sessiun da matg a Cuira e cun la sessiun da settember a Mustér).

Decisiun da la radunanza da delegadAs conc. l'applicaziun dal rg

La radunanza da delegadAs ha - sin proposta da la suprastanza e dal cussegl - da princip sancziunà la directiva da fin uss conc. il rumantsch grischun. Quella sa cloma:

1. *Il s idioms scrits regiunals: puter, surmiran, sursilvan, sutsilvan e vallader han il medem dretg conc. diever e tgira. Il s singuls idioms vegnan duvrads per texts (cudeschs, stampats, etc.) adressads be a la regiun respectiva.*
2. *Il rumantsch grischun sco linguatg da punt e standard vegn duvrà per texts da tut gener che sa drizzan a l'entir territori rumantsch e per tuts cas, nua che sulettamain ina varianta vegn en dumonda e **nua ch'ins vul evitar ina varianta be tudestga** (grass = nov).*

Sco directiva interna da la LR tar questa directiva generala vala il sequent:

1. Tut ils idioms regiunals han da princip il medem dretg conc. resguard e tgira. La LR s'engascha per lur mantegniment e dovra ils idioms per tuttas domenas inditgadas (correspondenza speziala, ediziuns, meds d'assimilaziun, e.a.)
2. Il rumantsch grischun vegn da princip duvrà per rapports, protocols, correspondenza generala ed auters texts uffizials da la LR. Davart ulteriurs texts e publicaziuns en rumantsch grischun decida la suprastanza LR, suenter consultaziun da la cumissiun consultativa per l'applicaziun dal rumantsch grischun.
3. Per augmentar la preschientscha dal rumantsch en la vita publica cusseglia la LR ad instituziuns, organisaziuns, interpresas e persunas privatas da duvrar ils idioms respectivs per texts a las singulas regiuns ed il rumantsch grischun per texts da dimensiun surregiunala.

Derasaziun da novs texts en rumantsch grischun

Il post da rumantsch grischun e da linguatg han, sin dumonda e giavisch, mess a disposiziun terminologia e texts en rumantsch grischun, surtut a l'Uniun Rumantsch Grischun ed ad organisaziuns. En rumantsch grischun èn cumparidas en spezial las sequentas novas brochuras: scrit-tiras d'infurmaziun conc. la Svizra e l'Europa (Spazi economic europeic [SEE]), la brochura "Il s reptils", brochuras d'infurmaziun da segiradas, statuts per diversas uniuns, reclamas da la PTT, e.a.

Cumissiun consultativa per l'applicaziun dal rumantsch grischun (ccrg):

Rapport da la presidenta Silvia Demarmels-Candreia

"An discussiun cun la suprastanza dalla LR ò la cumischung consultativa per l'applicaziun digl rumantsch grischun sa spruo da neir agl cler pi concretamaintg dall'atgna funcziun e da barattar igls meinis davart rumantsch grischun viceversa.

La ccrg ò cunsiglia an la formulaziun digl prospect d'infurmaziun davart igl rumantsch grischun (rg) an discussiun.

La LR ò tignia segl current e dumando cunsegl la ccrg partutgont las discussiuns cuagl departamaint cantunal d'educaziun e da cultura an tgossas rg e retschertga rg.

L'ediziun "La Scena" cun sketches an rg vei la ccrg scu anritgamaint per la cultura da teater. La ccrg considerescha cò igl rg scu med da communicaziun da basa, vot deir, tgi sen tribuna niss giuia agls idioms/dialects correspondents.

La LR ò er dumando noss manager arisguard las 3 istorgias "La chasa gronda", "il turnigl" ed "il bogn blau" da Gion Caviezel, Andeer, tgi ò scretg chella belletristica sen incumbensa dalla Pro Helvetia. Per dar en sustign finanziel per l'ovra davart dalla LR è la pluralitad dalla cumischung stada persiva."

6. POST DA LINGUATG (PdL)

Lavurs da terminologia e cussegliaziun linguistica

La rimnada e la documentaziun da material linguistic per il sector da neologissem è vegnida cuntinuada.

Durant l'onn 1992 è vegnidas elavuradas las suandantas terminologias pli grondas: elavurà a fin, curregi e preparà per la stampa directa cun l'ordinatur la 'Tecnica 2' (rg ed id.); elavurà e discussiunà cun il spezialist ils nums da libellas en il Grischun (rg) e cumplettà ed adattà la terminologia veglia (1947) dals bulieus (rg ed id.).

La terminologia da construcziun, il plan da custs da construcziun (SN 506500) è vegnida elavurada e sa vegnir distribuida. Per differents utilisaders (collavuratur regiunals, translatur e privats) è vegnidas messas ensemen e curregidas differents glistas da plects. En cumbinaziun cun questas lavurs è vegnids creads neologissem en differents secturs tematics.

Per incumbensa da la chanzlia federala è vegnì sondà e preparà il project da terminologia 'scolaziun ed educaziun' che duai vegnir mess sin via sco project pli grond cun collavuraziun da differenta glieud spezialisada. Igl è er previs dad integrar il rumantsch.

Durant l'onn da gestiun èsi stà da curreger differents texts translats en chasa e da lectorar il cudesch da geografia per sursilvan e puter. Il Post da linguatg ha gì da surpigliar era differents lavurs da translaziun.

Collavuraziun a projects e publicaziuns

Il PdL ha terminà, en collavuraziun cun l'institut da psicologia applicada da l'Universitad da Turitg, las lavurs linguisticas ed'accompagnament vi dal project da la retschertga scientifica davart las cumpetenzas da lectura da scolars da la 3. classa en territori rumantsch.

En collavuraziun cun l'autur Gion Deplazes è las lavurs per la realisaziun da FUNTAUNAS 4 vegnidas cuntinuadas. La stampa è prevista per il 1993.

Per la Romania da Giuventetgna e la Giuventetgna rumantscha ha il PdL procurà la versiun rumantscha dal comic "JO" da Derib.

Per l'Uniun Rumantsch Grischun ha il PdL redigì la terminologia per l'ediziun da "Mes emprim cudesch da plets".

Curs e referats

Ils 5 da november han la Romania e Renania clamà persunas ch'han da scriver sursilvan (spezialmain chanzlists), en tut 17 persunas, ad in di da scolaziun. Arnold Spescha ha referì davart l'ortografia e grammatica en general e Clau Solèr ha tractà texts concrets ord ils puntgs da vista grammaticals e sintactics. Ils participants e las participantas giavischan ch'ins repetia quella scolaziun zunt nizzaivla.

Referats:

- A la radunanza da delegadas e da delegads da la Renania a Castrisch davart il rg sut il titel: "Tetg u parisols - enzatgei davart ils lungatgs" (C. Solèr).
- Ils 13-5 davart il rumantsch grischun per scolars e scolaras da la scola mercantila Surselva a Glion (rapp. GR: 22-5)(C. Solèr).
- Ils 7 da november davart il rumantsch grischun a Flond per las trais vischnancas Flond, Luven e Surcuolm (C. Solèr).
- Ils 10 da november a Trin davart ils avantatgs dal bilinguissim "Zwei Sprachen sind mehr als eine" (C. Solèr).
- A chaschun da la radunanza generala da la societad da scolina da Trin davart l'educaziun bilingua (G.P. Gregori).

Tenor contract ha Clau Solèr exequì durant 7 sairas l'incumbensa d'instrucziun a Son Gagl cun ina lecziun davart il tema "Rumantsch en contact, ier ed oz". Cun quella chaschun po la LR er mantegnair contacts cun RumantschAs da la Bassa.

Publicaziuns

Le romanche, un laboratoire contrôlé (presque) totalement?, en: Terminologies nouvelles. Bruxelles: Rint, p. 24-31 (Clau Solèr).

Le quadrilinguisme en Suisse, en : L'Actualité terminologique, vol. 25, 4. Ottawa: Secrétariat d'Etat du Canada, p. 11-14, ensemen cun F. Parc (Clau Solèr).

Institut linguistic rumantsch

La suprastanza è danovamain s'occupada cun in'idea dad in institut linguistic, instradada 1991. Cunquei che la Rumantschia è la suletta cuminanza linguistica svizra che sto crear senza ord atgna forza l'entira basa e normaziun linguistica, fissinsustegndal maun public per quest'incumbensa inditgà. La suprastanza ha incumbensà ina gruppa interna dad elavurar

propostas per structura, organisaziun, furma e finanziaziun dad in tal institut linguistic rumantsch. Las lavurs èn progredidas e vegnan cun-
tinuadas 1993.

Vocabularis regionalis

Cun decisiun da la regenza dals 18 da matg 1992 ha il chantun, sin fundament dals concepts da redacziun da la LR e da diversas contractivas, surprindì il project, l'elavuraziun e l'ediziun dals 4 vocabularis regionalis surmiran-tudestg/tudestg-surmiran, sutsilvan-tudestg/tudestg-sutsilvan, puter-tudestg/tudestg-puter e vallader-tudestg/tudestg-vallader. Ils custs per l'execuziun da quest project van sur ils ctos. per meds d'instrucziun dal chantun Grischun. Ils redactors ch'èran engaschads tar la LR cuntinueschan lur lavur per incumbensa dal chantun Grischun. Els dattan per 1992 ils sequents rapports:

Vocabulari sutsilvan (Gion Kunfermann)

"Igl maitg 1992 à igl cantùn declaro igls vocabularis sco mied d'instrucziun a surprieu igl project cun tutas consequenzas. Par la Leia rumàntscha munta que fatg egn grànd leavgiamaint da lavur mo oravàntut da finanzas. Tanor plàn da finanziaziun ch'igl cantùn à preparo porta el igls custs da presapoc 2 miliùns par tuts quater vocabularis - surmiran - sutsilvan - puter a valader. Antocen igl maitg ve jou redigieu igls bustabs A tochen J cun antut 27'440 andataziùns. Igl Curo à redigieu igls bustabs L antochen Q cun 7'860 andataziùns a jou ve registro quels.

Anzemel vainsa fatg las corecturas digls bustabs A a H tochen N. Las corecturas da quegls bustabs en resgistradas.

Tanor mieus managear egl pussevel dad antochen la fegn digls 1993 schinar las redaziun da l'amprema part, peia la part tudestga - rumàntscha. Wieland Clopath da Lon a Johannes Mani da Ziràn àn antschiè igl favrer cun las corecturas.

Scha tut reussescha tanor managear quintainsa da saver surdar igl nov pledari a las scolas ad a tuts interesos pigl idiom sutsilvan igl atùn 1996.

A la Leia rumàntscha igl miglier anraztgamaint da la Sutselva par l'iniziativa a par igl sustegn da saver elavurar egn nov pledari, egnà nezzessaria premissa ad agid pigl mantegnaint digl noss idiom."

Vocabulari surmiran (Faust Signorell)

"Igl onn 1992 vaia luvro an mez taimp ve dalla redacziun digl vocabulari, ch.v.d. ve dalla part tudestg-rumantscha. Durant chel onn vaia andato las letras M, N, P, Q, R, T, W, X, Y, Z e l'amprema part dalla letra S. An tot dat chegl en andomber da radond 25'000 andataziuns. Per la fegn digl 1992 cumpeglia igl antier corpus andato ed arcuno var 60'000 datas; l'antiera part tudestg-rumantscha niro a dumbrar ca. 66'000.

Siva dalla mesadad digl onn repassa ena gruppa accumpagnonta igl material andato tenor criteris specificis fixos digl redacter. Chella lavour progredescha tenor plan e mangless esser terminada avant tgi antschever cun la redacziun dalla part rumantsch-tudestga."

Vocabulari ladin (Gion Tschärner)

"Eau d'he surpiglio da rediger quist dicziunari in december da l'an 1991. Zieva ün "giarsunedi" lexicografic e lavuors preparatorias d'heja cumanzo la fin da schner 1992 culla redacziun dal dicziunari tudasch - puter e que cul custab D e lura cun B, surpigliand pü u main la redacziun da la versiun surmirana.

In egna redacziun d'heja preparo i'l decuors da l'an 1992 fin al mumaint ils custabs T, W, Z, X, Y, U, V, e la seguonda mited da l'S.

Tuot in tuot d'heja redigieu var 26'000 da var 66'000 indataziuns previsas.

Daspö il favrer 1992 d'heja ün terz congedi dal Lyceum Alpinum a Zuoz per quist proget. Per glivrer la redacziun dal dicziunari tudasch - puter / puter - tudasch in trais fin quatter ans scu progetto, as stuvess pudair lavurer landervi almain in mezza piazza, que chi nu pera pussibel al mumaint.

Ün grazcha fich pel sustegn ed accumpagnamaint da mia lavur vo a Faust Signorell, a Claudio Gustin, a Jacques Guidon ed a Jachen Curdin Arquint chi m'ho eir introdüt i'ls principis lexicografics."

Rumantschaziuns

Ils collavuratur regiunals sa stentan da mantegnair il bun standard dad inscripziuns en rumantsch, cuntanschì ils ultims onns en divers secturs (cudesch da telefon, inscripziuns publicas da fatschentas ed interpresas, inscripziuns en edifizis publics, inscripziuns da palpieri da fatschenta etc.). La LR dat mudestas contribuziuns per animar questa rumantschaziun.

Sin stausch da la LR è il chantun sa declerà pront da procurar versiuns en rumantsch da la lescha da model da construcziun (Musterbaugesetz) e dad auters reglements che l'Associazion per la planisaziun dal territori (BVR) realisescha.

7. POST DA TRANSLAZIUN

Il post da translaziun da la Lia rumantscha è stà occupà durant l'onn 1992 cun ina piazza da 60%. Malgrà che la recessiun ed ils effects da la petiziun encunter il rg sa fan valair en il post da translaziun, avain nus tuttina anc già avunda incumbensas da translaziun per mantegnair quest servetsch. Mancà han surtut translaziuns da texts pli gronds sur in temp pli lung. Las incumbensas per translaziuns en rg èn sa diminuidas per la

mesadad. Als clients fidaivels sco la PTT, la confederaziun, la banca chantunala e diversas interpresas privatas engraziain nus per lur incumbensas.

In'acziun per propagar noss servetsch da translaziun tar firmas da l'industria privata, cun l'intenziun d'intimar quellas da far diever dal rumantsch sin lur publicaziuns (emballadis da products, stampats etc.), n'ha betg gè il success giavischè.

En il rom dal project "Telecommunicaziun Surselva" ha la LR pudì installar en il decurs da l'atun in program che pussibilitescha da trametter translaziuns directamain da computer a computer. Da quest servetsch da translaziun pudessan surtut era profitar las gasettas regionalas rumantschas.

ARS HELVETICA

1992 èn cumparids ils toms VII "La sculptura (translaziun: Dumeng Secchi)", X "L'iconografia naziunala (translaziun: Rita Cathomas-Bearth)", XI "Estetica industriala (translaziun: Manfred Gross)" e XII "La scena artistica actuala (translaziun: Flurin Spescha)". Cun l'ediziun da quests quatter toms èn ussa avant maun tut ils dudesch toms da la retscha. En lavur stat anc in tom da register.

En quest lieu engrazia la LR a tuttas persunas ch'èn s'engaschadas per la buna reussida da questa ovra. La LR ha investà en quest project total fr. 110'774.05 ed ha pudì far per quest'investiziun relativamain mudesta gronda lavur per sistematisar la terminologia en la domena da l'art e per elavurar e sclerir numerus detagls linguistics dal rg. Donn che l'esit da questa grond'ediziun è zunt mudest.

8. SERVETSCH D'INFURMAZIUN E DOCUMENTAZIUN

Lavur prioritara 1992: lavur d'infurmaziun, elavuraziun da documents pratics, lectorats e lavurs da terminologia.

Documentaziun

Per mancanza da temp e raps n'ha il servetsch da documentaziun betg pudì vegnir amplifitgà sistematicamain tenor il program da lavur 1992 (8.1.1.). L'inventarisaziun en collavuraziun cun instituziuns cun incumbensas complementaras (8.1.2.) è stada occasiunala, ed er la reorganisaziun da l'archiv dal PID (8.1.3.) cun l'agid da meds electronics (software) per bibliotecas e posts da documentaziun ha puspè stuì vegnir suspendida.

Infurmaziun

L'on passà avain nus pudì infurmar diversas classas da gimnasi, surtut da la Svizra tudestga. (Dapi il november 1992 fa part il manader dal post

d'infurmaziun e documentaziun ad ina grupp da lavur dal Center per il perfecziunament da las magistras e dals magisters da las scolas medias (CPS/WBZ), nua ch'ins discuta pussaivladads d'infurmar ils scolasts da scola media davart il rumantsch en il senn d'art. 8 da l'Ordinaziun da maturitad (ORM/MAV) ed en vista a la lavur d'infurmaziun en scola.) Sper la lavur d'infurmaziun "reactiva" en tuttas dumondas dal linguatg rumantsch (brevs, telefons, visitas) avain nus infurmà en spezial:

- 5-3-1992/Cuira: infurmaziun a las romanistas ed als romanists da la scola chantunala da Rychenberg/Winterthur davart il tema "Rumantsch lingua naziunala. Strategias en ina minoritad linguistica periclitada".
- 1-6-1992/Cuira: infurmaziuns ad in schurnalist dal Südwestfunk.
- 10-6-1992/Roveredo: infurmaziuns davart il rumantsch grischun en il "Quotidiano"/TSI.
- 11-6-1992/Cuira: infurmaziuns davart il rumantsch a scolaras e scolars da la scola chantunala Hohe Promenade/Turitg.
- 15-6-1992/Cuira: infurmaziuns davart il rumantsch ad ina classa da la Scola media da diplom da Liestal/Basilea-Chamapagna .
- 29-6-1992/Cuira: infurmaziuns davart il rumantsch ad ina grupp da studentas e students da l'universitad da Friburg en Br.
- 14-7-1992/Cuira: infurmaziuns davart il rumantsch a studentas e students da germanistica da l'universitad da Geneva.
- 17-9-1992/Cuira: infurmaziuns davart il rumantsch a scolaras e scolars da la scola chantunala Hohe Promenade/Turitg.
- 3-11-1992/Cuira: infurmaziuns davart la Lia rumantscha a scolaras e scolars da la scola secundara da Vella.
- 11-12-1992/Cuira: infurmaziuns davart il rumantsch e las activitads da la LR ad ina classa rumantscha da la Scol'auta populara da Turitg.

Daspera avain nus collavurà cun il post da linguatg da la LR sin il champ da l'ediziun da la banca da datas linguisticas (8.2.2.) ed elavurà ils sequents documents pratics (8.2.4.):

- prospect d'infurmaziun "Il rumantsch" (repassà, curregì ed actualisà); il prospect è vegnì realisà er en tudestg, franzos e talian (translaziun en franzos e talian: Jean-Jacques Furer, Zignau; la versiun taliana è vegnida repassada da Moreno Raselli, PGI/Poschiavo);
- prospect d'infurmaziun davart il rumantsch grischun en tut ils tschintg idioms rumantschs cun il titel "Rumantsch grischun, ün'infurmaziun. 12 dumondas" (elavurà en stretga collavuraziun cun la suprastanza da la LR en occasiun dal 10avel anniversari dal rumantsch grischun, ils 4 da zercladur 1992.

Foto: de Jong

Prospect
d'infurmaziun
davart il rumantsch
grischun en tut ils
tschintg idioms

Lavurs diversas

La collavuraziun cun la cumissiun da nomenclatura chantunala e cun gruppas d'acziun per rumantschaziuns (8.4.) è stada occasiunala (PTT/denominaziun da professiuns en il cudesch da telefon). En connex cun la revisiun d'art 116 CF n'hai dà il 1992 naginas lavurs d'infurmaziun spezialas. Blera lavur han dà ils lectorats dal cudesch da "Geografia en Svizra" (prelectorat e supervisiun da la versiun en vallader) per incumbensa da la Chasa editura per meds d'instrucziun dal Grischun e d'in'emprima part dal Lexicon istoric da la Rumantschia (LIR) per incumbensa dal cussegl da fundaziun dal "Historisches Lexikon der Schweiz". (La LR presta quest servetsch linguistic gratuitamain e metta a disposiziun al HLS sia banca da datas linguisticas en il senn dal princip da reciprocità). Diversas translaziuns e correcturas cumpletteschan las lavurs dal PID durant il 1992.

La biblioteca da la LR

La Biblioteca rumantscha da la LR è repartida sin pliras localitads en Chasa rumantscha: stanza da seduta, post da linguatg e post da rumantsch grischun, post da documentaziun e d'infurmaziun, chaminada sura e diversas stgaffas si sur chombras. Ina part speziala da la biblioteca è la

Biblioteca Caviezel, surdada parzialmain tenor decisiun da la suprastanza al seminari da retoromanistica da l'universitad da Friburg. La biblioteca è vegnida ordinada sistematicamain la fin dals onns 70 da dunna Ines Gartmann. Ils ultims 15 onns è la biblioteca vegnida amplifitgada occasiunalmain e nunprofessiunalmain. Tenor discussiun cun il bibliotecari chantunal duvrass la LR per tegnair en urden las diversas bibliotecas inA bibliotecarA en temp da lavur cumplain. Cudeschs novs che vegnan cumprads per las diversas bibliotecas vegnan registrads e mess en la biblioteca, deplorablmain dentant na cun la sistematica e consequenza necessaria. Il persunal da la LR n'ha betg la scolaziun ed il temp per ina lavur da biblioteca che po satisfar.

La dumonda da la biblioteca ha ina tscherta relevanza, bibliotecas rumantschas datti dentant anc autras bain ordinadas e cumplettadas sistematicamain (Biblioteca chantunala, biblioteca dal DRG, biblioteca da la Chesa Planta, biblioteca da l'uvestg da Cuir e diversas bibliotecas privatas).

L'archiv da la LR

L'archiv da la LR è vegnì ordinà fin ils onns 60 cun ina tscherta sistematica e consequenza. En il rom dad ina restructuraziun dals locals en Chasa rumantscha è l'archiv vegnì translocà dal plaun terren (oz scolina ladina) en il segund plaun. El sa chatta per gronda part en la stanza da contabilitad e parzialmain en l'anteriur bogn dal secund plaun.

Dapi 1979 èn tuts protocols liads ed ils onns 80 avain nus fatg ina cunvegna da surdar ils protocols a l'archiv chantunal. Ils protocols da suprastanza da 1919 - 1945 mancan. I mancan era singulas annadas u singuls protocols da la suprastanza dals onns 60 e 70. Ils protocols da la radunanza da delegadAs, dal cussegl e dals rapports cun las uniuns affiliadas vegnan ussa rimnads. Divers mancan. Anteriurs suprastants da la LR han empermess da laschar tschertgar en lur archivs privats material che mantga en la LR.

L'ordinaziun da l'archiv dapi ils onns 80 è succedida en discussiun cun in um dal fatg da l'archiv chantunal. Quest urden correspunda a la sistematica d'ordinaziun en il secretariat e pussibilitescha da chattar tar ils divers secturs las materialias vulidas. Ina gronda rimnada dad excerpts da gasettas èn avant maun, per part en ordinaturs, per part en stgatlàs.

Ina lavur pli sistematica en biblioteca ed en archiv fiss necessaria.

9. MEDS DA MASSA, INFURMAZIUN, PRESCHIENTSCHA RUMANTSCHA

Gasetta quotidiana

Rapport dal meinaproject (Giusep Capaul)

“La radunonza da delegai dalla LR dils 7 da december 1991 ha priu - suenter ch’ils editurs dalla GR e dil FL vevan detg na all’integraziun da lur gasettas en la quotidiana - las suandontas decisiuns:

Ei vegn continuau cun las preparativas per realisar la Gasetta romontscha dil di. La cumissiun resta vinavon en contact culs editurs dalla GR e dil FL, elaborescha en detagl diversas variantas concretas cun calculaziun. Quels concepts ein da realisar cun tut ils editurs che vulan collaborar. La presentaziun da quellas variantas e la decisiun succedan a caschun dalla radunonza da delegai extraordinaria dalla LR ch’ha liug tochen alla fin d’avrel 1992.

Variantas e proposta

En pliras sesidas ha la cumissiun projectonta sviluppau divers models che sebasan sin duas fuormas:

a) Il feagl d’informaziun quotidian realisabels en treis fuormas (mini-quotidiana da 4 paginas):

1. adressaus als abbonents
2. en collaboraziun cun las gasettas tudestgas quotidianas dil Grischun
3. en cooperaziun cun las gasettas romontschas existentas.

b) Gasetta quotidiana redimensiunada:

1. cun integrar La Casa Paterna/La Pünt (LCP/LP) e la Pagina da Surmeir (PdS)
2. sco gasetta quotidiana redimensiunada, independenta da tuttas gasettas existentas.

Ella cumissiun projectonta regia unanimad che la gasetta hagi da cumparer mintga di (sis gadas ad jamna). Ina discussiun intensiva dat ei pertuccont la fuorma: feagl quotidian (volumen fix) u gasetta quotidiana redimensiunada (volumen variabel). Pil feagl quotidian sa la cumissiun buca simpatisar. La purschida publicistica seigi memia pintga - e tuttina ina concorrenza per las gasettas existentas. Ella sedecida perquei unanimamein da proponer alla LR da realisar la quotidiana redimensiunada en collaboraziun cun LCP/LP e la PdS, tonpli ch’ins ha enderschiu da lezzas varts promtezia da seplidar e cooperar. Era quella quotidiana sedrezza all’entira Romontschia.

Surdar la realisaziun ad in'uniun autonoma

En la sesida communabla cun la suprastonza dalla LR dils 10 da fevrer 1992 suttametta la cumissiun alla suprastonza sia proposta per la realisaziun da la quotidiana redimensiunada. La suprastonza pren notizia da quei. Ella ei denton dall'opiniun ch'ei seigi riscau da vegnir mo cun ina proposta per la gasetta romontscha dil di a caschun dalla radunonza da delegai extraordinaria. La suprastonza dalla LR lai perquai saver ch'ella vegni ad elaborar e calcular ulteriuras variantas. Plinavon paleisa la suprastonza dalla LR che ella vegni a surdar l'incarica da realisar la quotidiana ad ina uniun autonoma ordeifer la LR, essend ella buca el cass da far quei.

La cumissiun projectonta - che ha quintau cun quella decisiun - sa da sia vart comunicar ch'igl a. parsura dalla LR, Toni Cantieni, seigi prompts da surpender il presidi dil comite d'iniziativa dalla uniun per realisar la quotidiana. L'idea da surdar sia realisaziun ad ina uniun-purtadra ordeifer la LR - e numnar quella Pro Svizra Rumantscha - deriva da Toni Cantieni. Cun quella proposta - ed en accordanza cun la suprastonza dalla LR - veva la cumissiun pia fatg la punt per cuntinuar cul project.

La cumissiun ha suttamess e documentau sia proposta per ina quotidiana redimensiunada cun la calculaziun. A siu rapport ei vegniu aschuntau l'expertisa che dr. Ludivic Hasler, S. Gagl, veva elaborau per incarica dalla cumissiun projectonta. Quel arriva alla conclusiun che il lungatg romontsch drovi ina Quotidiana per survivor. La suprastonza dalla LR ha aschuntau a quels documents ulteriuras variantas per realisar La Quotidiana, mintgamai cun ina calculaziun. En tut ein 10 propostas vegnidas fatgas.

Dallas ponderaziuns finalas da cumissiun e suprastonza vegnan las conclusiuns tratgas. Da quellas ein sortidas las propostas che la suprastonza ed il cussegl han sancziunau per mauns dalla radunonza da delegai extraordinaria dils 2 da matg 1992 a Cuera. - Suenter ina vasta informaziun e viva discussiun han ils delegai e las delegadas dalla LR decidiu quei di unanimamein da surdar la realisaziun dalla Gasetta romontscha quotidiana ad in'organisaziun autonoma ordeifer la LR. A quella vegn surschau tuttas lavurs preparatorias per la gasetta dil di (concepts e calculaziuns) e dau sustegn mintgamai tenor conclus. La LR promova vinavon l'idea da la quotidiana e giavischa che quella vegni realisada aschi spert sco pusseivel. - Cun quellas decisiuns ei era l'incarica dalla cumissiun projectonta stada terminada. Il cussegl dalla LR ha perquei sligliau si quei gremi en sia sesida preparativa dils 2 da matg 1992.

Ei va vinavon

Ils 13 da zercladur communichescha Toni Cantieni alla radunonza da delegai dalla LR a Donat la cumposiziun dil comite d'iniziativa Pro Svizra Rumantscha (PSR) che ha l'intenziun primara da realisar la gasetta

romontscha dil di. Ils 24 da zercladur seconstituescha quel. El prepara in prospect per recaltgar commembers. Calonda uost vegn quel tarmess ad interessai. Il resun ei fetg encuraschonts. Il sboz per statuts vegn elaboraus. Ils 7 da november 1992 ha la radunonza da fundaziun dalla PSR liug a Cuera. Ils statuts vegnan approvai, la PSR fundada e la suprastonza elegida. Ils 27 da november seconstituescha la suprastonza dalla PSR. Tochen alla fin da 1992 survarga il diember da commembers dalla PSR ils 600. En ina brev als commembers vegn orientau avon Nadal 1992 davart la fundaziun e skizzau il program per 1993. Ina gronda acziun da solidaritad sin plaun svizzer vegn instradada. La finamira ei da recaltgar tochen alla fin d'uonn l'000 commembers e las finanzas necessarias per realisar 1994 la quotidiana. Quei onn sa la LR festivar siu 75. anniversari e la 4. Scuntrada dil pievel romontsch ha liug enta Schons.

La via da realisar LQ ei semussada era 1992 sco ordvart stentusa. Tuttina eisi iu vinavon. Decisiuns impurtontas ed empermettentas ein vegnidas pridas. Cul sustegn dalla Romontschia e dall'ulteriura Svizra ei il postulat da dar cun la quotidiana alla Romontschia finalmein ina vusch publicistica realisabels."

Foto: LR

**Jon Domenic Parolini,
conresponsabel per il nr.
d'infurmaziun La Quotidiana
dal 1. da matg 1993**

Il di avant che la radunanza da delegadAs da LR ha surdà definitiva-main l'incumbensa da realisar ina gassetta quotidiana rumantscha ordaifer la LR, è vegnì realisà e reparti en tut las chasadas rumantschas in numer d'infurmaziun davart ina quotidiana rumantscha.

La radunanza da delegadAs extraordinaria dals 2 da matg ha considerà e decidì il sequent:

1. Ina gasetta dal di è ina **necessitad existenziala** per in linguatg che vul restar actual e crescer di per di.
2. La Rumantschia è la suletta cuminanza linguistica svizra che na dispona betg d'ina gasetta quotidiana. La gasetta dal di ha en la Rumantschia ina funcziun linguistica che las gasettas da las autras regiuns linguisticas da la Svizra na han betg en questa mesira. Sch'ina singula gasetta tudestga, franzosa u taliana croda, na piteschan quests linguatgs. Sch'ina gasetta quotidiana rumantscha manca dentant, alura manca in element fundamental per il svilup dal rumantsch.
3. Las gasettas rumantschas existentas han **fermas ragischs en lur regiuns** ed ina lunga tradiziun. Lur radius comunicativ sa restrenscha sin la regiun. Las gasettas existentas èn linguisticamain gasettas localas e surpassan tematicamain be per part la regiun (fanestras chantunalas e naziunalas). Era en ina nova gasetta quotidiana stuessan las regiuns avair la paisa principala.
4. Las gasettas rumantschas èn era en lur atgnas regiuns per gronda part secundas gasettas. Sulettamain en ils 2 cumins/circuls Cadi e Lumnezia ed en Val Müstair èn gasettas rumantschas las pli derasadas.
5. Ils Rumantschs e las Rumantschas legian regularmain era **gasettas tudestgas** ch'èn fitg derasadas en territori rumantsch. Il "princip territorial", magari allegà en connex cun la pressa, nun exista facticamain en il sector da pressa. Ina gasetta dal di rumantscha fiss ina tscherta concorrenza era per las gasettas quotidianas tudestgas dal Grischun, era sch'ins po supponer ch'ils Rumantschs restassan abunents da gasettas tudestgas. Cunter questa nova concorrenza sa dosta la pressa tudestga. L'uniun dals editurs da gasettas grischunas fa ferma resistenza.
6. Las gasettas rumantschas stattan conc. **lecturs, inserats e tematica** da rapportar adina pli fitg en **concorrenza** cun gasettas tudestgas. La situaziun economica actuala è precara ed il futur na porta senz'auter midadas positivas. La **germanisaziun dals centers economics** e turistics (Glion, Flem, Engiadin' auta) s'effectueschan negativamain sin la pressa rumantscha, cunquai ch'ils inserats rumantschs ord quests centers fermes sa diminueschan probablamain.
7. Ina gasetta dal di rumantscha avess surtut 3 funcziuns:
 - sviluppar e derasar di per di il linguatg e far crescer quel cun las novas necessitads comunicativas.
 - avischinar las regiuns rumantschas e crear in'identitad rumantscha.
 - dar a la Rumantschia sco cuminanza linguistica ina vusch.
8. Gasettas han adina era ina **dimensiun politica-sociala** ed èn facturs da "pussanza". Midadas pon provocar dubis e temas da vart politica che s'effectueschan sco resistenza e difficulteschans novaziuns.

9. Tuttas gasettas rumantschas han, pervia dal relativ pitschen dumber d'abunents e d'inserats, **difficultads finanzialas**. Las contribuziuns da la LR (1992 total fr. 253'375.–, q.v.d. fr. 87'000.– a la CP/LP e PdS e fr. 39'375.– a la GR ed il FL) tanschan gist per segirar l'existent, dentant betg per engrondir l'offerta. Tenor signals dals editurs da las gasettas existentas han tuttats gasettas problems finanzials. Ina me-gliur pretenda da reponderar l'entira situaziun da pressa ch'è sa midada ils ultims decennis e che sa mida probablmain anc pli fitg ils proxims onns.
10. Finanzas publicas per organs da pressa èn problematicas e creeschancas da precedenza difficils. Contribuziuns èn pussaivlas sulettamain sut il titel: promoziun dal linguatg. La confederaziun ha mess en vista sustegn, dentant fatg cundiziuns: **in project communabel cun il consens e sustegn da tuttats parts interessadas vid la pressa rumantscha**. Tenor noss'opiniun stuessan contribuziuns publicas en mintga cas esser pussaivlas per dar ad ina gasetta rumantscha **la medema basa da partenza** sco las gasettas dals auters linguatgs naziunals. Cunquai ch'i na dat nagina agentura che furnescha texts rumantschs, stuessan - per quest intent - vegnir dadas contribuziuns cumpensatorias.
11. La finanziaziun pretenda en emprima lingia in **engaschi da las Rumantschas e dals Rumantschs sezZas**. Nossa cuminanza ha la forza economica e finanziaria da realisar e segirar ina gasetta dal di. Da noss'iniziativa privata, da nossa voluntad da surmuntar difficultads e ristgar il futur dependi. La proposta da finanziaziun sut punct 3.2. stuess esser realistica e realisabla.
12. La LR na po daventar **editura da gasetta**. Quai surpassa si'incumbensa. Per realisar il project dad ina gasetta dal di sto vegnir fundada in'organisaziun nova **ordaifer la LR**. Quest'**organisaziun purtadra** po retschaiver contribuziuns da la LR per in project circumscriit. La nov'organisaziun purtadra è indepentina da la LR ed ha l'autonomia da decider e proceder.
13. La realisaziun dad ina gasetta dal di fiss ina cumprova da vitalitad, avertura ed integraziun da la cuminanza linguistica rumantscha. **Ella è ina sfida ed in grond pensum per la Rumantschia**.

Sin fundament da questas ponderaziuns ha la radunanza da delegadAs dals 2 da matg decidì:

1. La LR promova e sustegna vinavant l'idea e la realisaziun dad ina gasetta dal di rumantscha.
2. La LR surdat l'incumbensa da perseguir e realisar l'idea ad in'organisaziun purtadra ordaifer la LR. La LR sustegna quest'organisaziun purtadra che sa constituescha ed agescha en moda autonoma.

3. A questa nov'organisaziun purtadra vegnan surdadas tuttas lavurs preparatorias per la gasetta dal di (ideas, concepts, calculaziuns, etc.). La nov'organisaziun purtadra decida en atgna autonomia l'execuziun. La LR dat contribuziuns e sustegn tenor decisiuns.

4. La LR beneventa, sche la nov'organisaziun purtadra vegn da realisar uschè spert sco pussaivel ina varianta optimala dad ina gasetta dal di, tenor pussaivladad era en collavuraziun cun edituras existentas da gasettas rumantschas. La LR na sa fixescha dentant betg sin ina varianta specifica, mabain lascha tutta autonomia da decider a la nov'organisaziun purtadra.

5. La suprastanza LR procura la surdada dal project a la nov'organisaziun purtadra.

Meds da massa

Ils meds da massa han retschet regularmain infurmaziuns da la LR conc. las fatschentas tractadas. La pressa svizra ha rapportà extendidamain davart il rumantsch en connex cun ils sequents fatgs: revisiun da l'artitgel 116 CF; reducziun da las subvenziuns per 10 %; resultats da la dumbraziun dal pievel 1990; petiziun encunter il rumantsch grischun; discussiuns conc. il rumantsch grischun e festa da 10 onns; la Pro Svizra Rumantscha e sias lavurs conc. la quotidiana; dis da litteratura a Domat; emissiuns dal Radio rumantsch a Turitg; avertura da la libreria rumantscha "Il Palantin"; il princip territorial e plurilinguissim; l'ediziun rumantscha da "Jo" e.a.

Orientaziuns directas per las medias:

- Ils 16-1-92: In'infurmaziun generala a chaschun da la midada da presidi LR
- Ils 8-4-92: Preschentaziun da l'expertisa da Ludwig Hasler e da la studia da Michael Schanne conc. la GASETTA DAL DI
- Ils 2-5-92: Radunanza da delegadAs extraordinaria da la LR.
- Ils 4-6-92: Giubileum "10 onns rg"
- Ils 13-6-92: Tractandas da la radunanza da delegadAs a Donat
- Ils 27-7-92: Preschentaziun da l'antologia rumena "Omul de la fere-
astra", ensemen cun l'ambassador da la Rumenia en Svizra
- Ils 1-10-92: Infurmaziun dal rumantsch a chaschun da la sessiun dal
cussegl grond a Mustér
- Ils 21-10-92: Avertura da la libreria rumantscha IL PALANTIN
- Ils 12-12-92: Preorientaziun da la radunanza da delegadAs.

Il fatg ch'ils radios locals na realiseschan betg las procentualas ruman-
tschas tenor concessiun ha chaschunà discussiuns. En connex cun quest
problem ha la LR organisà in inscunter cun ils exponents dals dus radios
privats Radio GRischa e Radio Piz Corvatsch. Ins ha era discutà davart
eventualas pussaivladads da collavuraziun cun il Radio rumantsch. Radio
GRischa na vul ina collavuraziun cun il Radio rumantsch; el vul esser
expressivamain in product da concorrenza. En quest connex è era vegnì

menziunà il fatg ch'ils radios regiunals vegnan tedlads en terra rumantscha almain uschè frequentamain sco il radio rumantsch. Las discussiuns vegnan cuntinuadas.

Per il radio DRS 2 vegn elavurà in pitschen curs da rumantsch en sequenzas da 5 minutas.

Preschientscha rumantscha

Il secretari è sa participà a las sequentas occurrenzas:

- “Ravugl rumàntsch” (Ander), cun Clau Solèr: Infurmaziun davart il rumantsch grischun
- Dublin: “European Conference on Cultural Tourism and Lesser Used Languages” (7 - 10-10)
- Burgenländische Forschungsgesellschaft, cun Chasper Pult: “Mit Sprachen leben. Praxis der Mehrsprachigkeit”.
- Uniun da scolina Cuira, cun Roman Caviezel: “Situaziun da bilinguitad en nossa scolina”.
- Rätoromanische Gesellschaft Stuttgart: “Giubileum da 15 onns”
- Allgemeine Geschichtsforschende Gesellschaft der Schweiz, dieta a Cuira: “Sprachplanung ist eine politische Aufgabe”.
- Donat: “Sprechen Sie doch Romanisch in der Familie! Deutsch lernen die Kinder von selbst!”.
- Udine, congress interladin: LADINS POPUL D'EUROPE: “I Ladini nella nuova realtà europea”.
- Berna: “Hearing” per la revisiun da l'art. 116 CF en la cumissiun pre-deliberanta dal cussegl naziunal.
- Minca: Biblioteca internaziunala per la giuventetgna (Internationale Jugendbibliothek): “Vielfältige romanische Kinder- und Jugendliteratur” en il rom dal simposi: “Kinderliteratur von, für und über Minderheiten”.
- Diversas orientaziuns e referats davart il rumantsch en clubs ed organisaziuns.

Sper il secretari han anc ulteriuras persunas fatg referats per incumbensa da la Lia rumantscha davart divers temas: il president Chasper Pult, Giusep Capaul, Jon Domenic Parolini, Clau Solèr, Gian Peder Gregori, Manfred Gross, Anna-Alice Dazzi.

La LR è sa colliada cun il sistem da telecomunicaziun Surselva (DIS.03) e stat a disposiziun per translaziuns en rumantsch.

10. TEATER RUMANTSCH

Engraziament a Gian Gianotti

Suenter che Gian Gianotti ha installà e tgirà il post da teater da la LR a la fin dals onns 70 ed a l'entschatta dals 80 ed ha mess sin via ina lavur

impurtanta per activar il teater rumantsch, ha el represchentà la Lia rumantscha e la Rumantschia en diversas organisaziuns da teater sin plaun naziunal, fin 1992 en spezial en il Center svizzer da l'Institut da teater internaziunal (ITI) ed en la Societad svizra per cultura da teater. Nus engraziain a Gian Gianotti per la lavur ch'el ha prestà en tut questas organisaziuns e per ils impuls ch'el ha dà sur questas organisaziuns al teater rumantsch en nossas regiuns.

Cussegliaziun

Il post da teater vegn consultà activamain da gruppas e singuls. L'onn passà ha il post da teater tramess sin 94 dumondas radund 600 tocs per invista e selecziun. Dasperas ha il post era procurà dretgs da translaziun e represchentaziun.

Tenor la controlla dal post da teater LR e las indicaziuns dals collavuratur regional è vegnids giugads l'onn 1992 radund 36 tocs rumantschs pli lungs.

Per engrondir la tscherna da teaters per scolinas ha il post da teater registrà tut ils teaterets cumparids en "La scoletta" durant ils onns 1950 - 1961 e tramess ina circulara cun la glista dals titels a las mussadras per empustar quests tocs.

Per il gieu liber "L'IRAL", preschentà da la Tribüna valladra, ha la LR surprindì il patrunadi. La contribuziun decidida dal 1989 n'è betg vegnida duvrada e figurescha uss en in conto da bilantscha.

A l'uniun da teater Trun è vegnida pajada ina contribuziun ad in curs da teater en il rom da la represchentaziun "Sontga Giuanna" da B. Shaw.

Dunna Annemieke Buob ha fatg in curs d'animaziun da teater e lingua rumantscha en connex cun il "(S)pass da vacanzas" 1992 en Engiadin'auta.

Foto: LR

L'IRAL, il gieu en il liber è vegnì preschentà la stad 1992 a Scuol
Autur e reschissur: Jacques Guidon, collavuratur regional LR/UdG

Biblioteca da teater/Mussavia dramatic

L'onn 1992 è vegnids integrads en la biblioteca da teaters rumantschs 31 novas translaziuns e 13 tocs originals. Uss sa munta il dumber da titels avant maun en la biblioteca LR a ca. 1'230.

En la pressa rumantscha e tudestga dal chantun Grischun ed en spezial en il fegl d'infurmaziun da l'Uniun da teater popular, il "Reflectur", è vegnì infurmà regularmain davart las activitads dal teater rumantsch.

Il post da teater ha translata regularmain ils fecls d'infurmaziun davart ils curs da l'Uniun da teater popular ch'èn vegnids tramess da quella a tut ses commembers.

La retscha dal MUSSAVIA DRAMATIC III è vegnida cumplettada cun 58 titels novs.

La Scena

La retscha "La Scena", fundada da Tista Murk e surdada l'onn 1989 a la LR per cuntinuar cun l'ediziun, è vegnid' amplifitgada cun ils numers 69 e 70. Quests dus carnets cuntengan sketches per 1 - 6 persunas cun duradas tranter 5 - 20 minutas. Singuls sketches èn vegnids sorprendids en ils idioms, ils auters tocs, translatacs dal tudestg, èn scrits en rumantsch grischun. La vendita ha gì bun success e mussa che la dumonda e l'interess per tocs curts è grond; gia dapli che la mesadad dals carnets è vendids.

Commembradis

La LR è commembra dals suandants instituts internaziunals che sa fatschantan cun il teater d'amateurs:

- CIFTA (Comité International des Fédérations Théâtrales Amateurs de culture latine)
- ITI (Institut da teater internaziunal)(la nova represchentanta a partir dal 1993 è Justina Derungs.)

En Svizra ha la LR contact direct u sur l'Uniun grischuna da teater popular (UTP) cun las sequentas organisaziuns: Societad svizra per la cultura da teater, Fundaziun svizra per il teater popular (FSTP/ZSV), Associazion svizra dal teater per uffants e giuvenils (ASTEJ), Schweiz. Arbeitsgemeinschaft für das darstellende Spiel (SADS), Federazione Filodrammatica della Svizzera Italiana (FFSI).

Cunvegna tranter l'Uniun da teater popular e la Lia rumantscha

Ina nova cunvegna tranter l'UTP e la LR regla la collavuraziun da questas duas organisaziuns. La finamira da questa cunvegna è da tgirar e promover il teater popular rumantsch anc pli efficientamain.

La LR e l'UTP coordineschan ussa ensemen lur lavur sin il champ dal teater popular rumantsch, sin basa chantunala, naziunala ed internaziunala (cf. *documents en agiunta*).

Il represchentant en la suprastanza da l'Uniun grischuna da teater popular per la part rumantscha è Bartolome Tscharner.

Contribuziuns per translaziuns

- Peder A. Baltermia per “Treis cunter egn” (da J. Stebler)
- Chasper Gaudenz per “Scha sar Jon vegn nar nu skerza'l” (da F. Kusz)
- Thomas Beer per 3 teaters: “La glisch” (da H. Hess), “Miul, Miulin, Miulet” e “In milliun en letg” (da H. Gmür)
- Margarita Michel per “Uossa haja dat il schlop” (dad E. Iselin)
- Diego ed Annetta Conrad-Grond per “Jaja Galata” (da K. Forrer)
- Rita Cathomas per “Sontga Giuanna” (da B. Shaw)
- Jon Duri Vital per “La fotta da sar Filip” (da M. Frisch)
- Hubert Venzin per “Ina bubronda magica” (da V. Lovisoni)
- Giusep Decurtins per “In inimitg dil pievel” (da H. Ibsen)
- Elsa Cavegn per “Trai o la corda, l'aua buglia” (dad E. Kishon)
- Peter Janki per “Educaziun moderna” (da H. Wälti)
- Societad dramatica Samedan per “Nora” (da H. Ibsen)
- Uniun da teater Cuschnaus per “In caset dad aur” (da H. Wälti)
- Diego ed Annetta Conrad-Grond per “Il legiunari” (dad E. Krattiger) ed “Üna stanza per set” (da M. Fischer)
- Chasper Mischol per “Cha'l luf porta” (da H. Wälti)

Differents tocs èn vegnids transcrits dad in idiom en in auter u era elavurads linguisticamain e dramaticamain. Las gruppas da teater mettan a disposiziun a la biblioteca da teater LR lur tocs.

Contribuziuns spezialas a:

- Uniun dals Grischs, secziun Cuira, per la Gruppa da teater Scuol per ina represchentaziun dal toc “L'attestat da matrimoni” a Cuira.

Rapport annual dal represchentant da la LR en l'Uniun grischuna per il teater popular (UTP): Bartolome Tscharner

“L'onn passà è stà per il teater rumantsch da muntada particulara: D'ina vart ha chattà il teater rumantsch ses post en la pli gronda societad da teater svizra, grazia als novs statuts da la Fundaziun svizra per il teater popular (FSTP/ZSV), da l'autra vart è ida en vigur la cunvegna tranter LR e la UTP, la quala regla la collavuraziun tranter las duas organisaziuns.

Pertutgant il prim: Per ina minoritad èsi impurtant da pudair s'avrir ad influenzas culturalas d'ordvart, per na betg vegnir isolada. Per quest motiv po esser da muntada l'integrasiun dal teater rumantsch en FSTP per la promoziun dal teater rumantsch.

Champ chantunal

Jau hai fatg part d'ina buna part da las sesidas da l'UTP, adina faschond valair il puntg da vista rumantsch, in'interpresa che n'è betg adina simpla, siond ils Rumantschs ina minoritad er en questa organisaziun. Per meglierar la situaziun ma sun jau engaschè per l'elavuraziun da la cunvegna cun la LR. L'activitad en favur dal teater rumantsch tant da la LR e da l'UTP chaschunava per part lavur dubla e situaziuns da concorrenza che vegnan uss evitadas grazia a quest contract. Ma en general stuess ins, segund mes avis, far ponderaziuns seriusas en ils divers ravugls rumantschs, co ins pudess tgirar meglier il teater rumantsch, senza far part d'ina societad trilingua che funcziunescha bunamain exclusivamain per tudestg e che reguarda il puntg da vista tudestg sco normal e quel da las minoritads sco lavur supplementara.

En collavuraziun cul post da teater da la LR hai jau er pruvà dad animar las gruppas rumantschas da far part dal "20eme Festival Mondial du théâtre amateur" da l'Association Internationale du théâtre Amateur (AITA) a Monaco (23/8/93 fin 1/9/93) e dals "13-avels Dis da teater ad Aarau" (11/6/93 fin 13/6/93). Nus sperain fitg che la "Tribuna sursilvana" possa represchentar la Rumantschia tant a Monaco sco era ad Aarau.

In auter uffizi entaifer l'UTP è quel da la redacziun da la part rumantscha dal "Reflector", il periodic che cumpara l'enviern ina giada per mais.

En mia funcziun da represchendant rumantsch hai jau er fatg part da duas sesidas (dals 21/8/93, 3/11/93) convocadas dal delegà chantunal per la cultura, Christian Brosi, cun l'intenziun dad elavurar in "concept en favur da la promoziun dal teater en il Grischun" da cuminanza cun las organisaziuns che represchentan ils interess dal teater en quest chantun. Ma quest project n'è per entant betg realisabel pervia dals interess divergents tranter las gruppas da teater professiunalas da Cuir e da l'ulteriur chantun.

2. Festival da teater da Tusaun

A chaschun dad 8 sesidas, a las qualas jau hai fatg part, ha ina gruppa da lavur da l'UTP preparà per la segunda giada il festival da Tusaun, il qual è stà da pitschna muntada per il teater rumantsch, siond ch'igl è ma reussi da motivar be ina gruppa rumantscha da far part da quest festival. Jau engraziel er en quest lieu a la Gruppa dals giuvenils da Riom-Parsonz, sut la reschia da l'autur Tona Krättli, ch'ella ha represchentà la Rumantschia a Tusaun. Ils motivs dal desinteress dals Rumantschs da sa participar a talas occurrenzas èn variads, ma il fatg da stuir sa preschentar ordaifer l'intschess rumantsch e d'avair damain aspectaturs è magari frustrond per acturs e reschissurs, surtut perquai ch'ils tocs tudestgs giudan buna frequentaziun.

Champ naziunal

Sco represchentant dal teater rumantsch entaifer la suprastanza da l'UTP sun jau er vegnì numnà da quella represchentant rumantsch entaifer la suprastanza da FSTP. L'elecziun ha g'ì lieu ils 16 da matg 1992 a chaschun da la radunanza da delegads da la FSTP a Herisau. Jau hai fatg part da tuttas sesidas da la FSTP, faschond valair la posiziun da la minoritad rumantscha er en quest gremi, che consista da 15 Tudestgas ed in Rumantsch.

Sin il champ federal ma sun jau er engaschà fitg - sco delegà rumantsch da l'UTP - en favur da l'organisaziun dad ina "Biennala svizra dal teater d'amateurs". Quai è in project da las federaziuns da teater da las 4 regiuns linguisticas en Svizra (FSSTA, FSSI, UTP e ZSV), in project lantschà ils 1987, ma ch'è anc adina betg vegnì realisà. A chaschun da 3 sedutas (15+16/3, 29/8 e 14/11) è vegnì pruvà da metter ad ir il project uschè enavant ch'el avess pudì vegnir realisà l'onn proxim, ma la mancanza da daners (surtut da vart dal ZSV) e la mancanza d'in lieu adattà (la citad d'Aarau desista dal festival) han bloccà quest project fin ussa. L'idea centrala da quest concept è favuraivla a las minoritads, siond ch'el prevesa la participaziun paritara da gruppas da teater, quai vul dir che mintga regiun linguistica ha a disposiziun il medem temp. Perquai fiss quest festival naziunal er d'interess per nus Rumantschs. Il decurs da l'onn proxim vegn jau perquai er puspè a m'engaschar a favur da la "Biennala svizra dal teater d'amateurs".

Il curt temp d'uffizi entaifer la suprastanza da la FSTP m'ha mussà ch'i na regia betg a priori chapientscha per la situaziun da la minoritad en quest gremi e ch'i pretenda ina buna purziun lavur da persvasiun per far penetrar quella. Forsa vali la paina per il teater rumantsch da collavurar cun la FSTP".

11. CHANT E MUSICA

La **retscha da chanzuns** en abunament 'Ediziun chanzuns' è vegnida cumplettada cun 10 chanzuns per chor viril ed 11 chanzuns per chor mixt. Il dumber d'abunents è creschì vinavant e munta ussa a 106 abunents per la collecziun da chanzuns per chor mixt e 60 abunents per quella da chor viril.

Sin giavisch e dumonda dals chors virils ha la LR restampà integralmain il cudesch da chant per chor viril 'Guardia Grischuna' da l'onn 1948.

Contribuziuns a:

- Chor viril Samedan per in viadi e concert en America.
- Chor rumantsch (seminari da scolastAs) per in viadi e concert ad Udine.

Ad ina concorrenza da cumposiziuns cun selecziun da chanzuns novas è vegnì renunzià. Ina tala resta dentant actuala.

12. EDIZIUNS LR 1992

Diversas ediziuns

- Manuela Jäger-Gross **Gieus da linguatg**
(sursilvan 30 exemplars)
(vallader 30 exemplars)
(puter 30 exemplars)
(surmiran 20 exemplars)
(sutsilvan 10 exemplars)
- Ravensburg/LR **La famiglia crescha (vallader)**
(adatt. Ernesta Mayer, 1153 exemplars)
- LR **Documentaziun Scuntrada Laax,**
5 - 11 d'avust 1991
(tom 1, 268 paginas, 60 exemplars)
(tom 2, 244 paginas, 60 exemplars)
- LR **Rumantsch Grischun**
in'infurmaziun, 12 dumondas
(sursilvan 4775 exemplars)
(vallader 3300 exemplars)
(puter 1200 exemplars)
(surmiran 1200 exemplars)
(sutsilvan 600 exemplars)
- LR **Il Rumantsch, brochura d'infurmaziun**
(rumantsch 500 exemplars)
(tudestg 1500 exemplars)
(talian 500 exemplars)
(franzos 1000 exemplars)
- LR **Rapport annual 1991, 470 exemplars**
- Reproducziun da: **Cassetta tar il curs da rumantsch vallader**
(3. reproducziun, 230 exemplars)
- Cassetta tar il curs da rumantsch grischun**
(3. reproducziun, 115 exemplars)
- Cassetta tar il curs da rumantsch surmiran**
(3. reproducziun, 101 exemplars)
- Cassetta tar il curs da rumantsch sursilvan**
(3. reproducziun, 220 exemplars)

Cassetta tar il curs da rumantsch da Th. Candinas
(4. reproducziun, 105 exemplars)

Restampa da:

Prospect d'infurmaziun

LIA RUMANTSCHA

Dachorganisation zur Wahrung und Förderung
der rätoromanischen Sprache und Kultur
(versiun tudestga, 1000 exemplars)

Was ist Rumantsch Grischun?

(versiun tudestga, 1000 exemplars)

“Pledari sutsilvan”

(Liar las artgas per quest pledari ch'eran gia avant
maun, 268 exemplars)

Tatgader

“Rumantsch - Lingua svizra”

(2. ediziun, 5000 exemplars)

Placat

“Stai si defenda, Romontsch, tiu vegl lungatg”

(2. ediziun, 640 exemplars)

Restampa integrala da la versiun originala da la

“GUARDIA GRISCHUNA” da l'onn 1948

(3. ediziun, 527 exemplars)

Carnets OSL

Weiss/
Nuot Gaudenz

L'hom chi ho imprains il pozzamaun (OSL 1955)

(1. ediziun, 600 exemplars, puter)

Bär/Bröckelmann/
Richard Marugg

Trais laders (OSL 1956)

(1. ediziun, 800 exemplars, vallader)

Nadari/Perez
Petra Uffer

Pol ed igls sies ameis (OSL 1957)

(1. ediziun, 600 exemplars, surmiran)

Keil/Evelina Giger

Signur Tugn ed il tissi (OSL 1958)

(1. ediziun, 800 exemplars, sursilvan)

Casty/
Augustin Manetsch

Fagei mo empau (OSL 1959)

(restampa, 800 exemplars, sursilvan)

Ediziuns en preparaziun

La cuntinuaziun dals "*Curs da rumantsch*" da Gieri Menzli. Per 1993 è planisà: Ina adattaziun dal curs da rumantsch grischun-français, tom II. Ina restampa dal curs da rumantsch surmiran I cun eventualas midadas. La cuntinuaziun dal curs da Menzli cun in 3. tom davart vita, lingua e cultura en la Rumantschia vegn sistida per il mument. Cun magistras e magisters vegnan discutadas vinavant eventualas midadas dal curs II per novas ediziuns.

"*Tecnica II*", glista da plects tenor Duden. Questa lavur sa chatta en la redacziun finala e vegn edida en l'emprim quartal 1993.

"*Chanzunettas e versets*" per las scolinas. Ediziun en ils idioms vallader, puter e sursilvan en collavuraziun cun la CMR. La lavur da rimnada dal material dals idioms puter e sursilvan è pli u main terminada. L'ediziun da las versiuns en sursilvan e puter è prevista per il cumenzament da l'onn da scola 1993/94. L'ediziun en vallader succeda pli tard ord resguard sin l'ediziun "*Chanzuninas rumantschas*" da Claudia Gaudenz-Rauch.

Il 4. tom da l'istorgia da la litteratura rumantscha da Gion Deplazes, *FUNTAUNAS IV*, cun il titel "*Litteratura contemporanea*" progredescha. La part bio- e bibliografia sco la selecziun da texts per l'antologia è terminada. L'ediziun duai cumparair per l'entschatta da l'onn da scola 1993/94.

FUNTAUNAS I da Gion Deplazes cun il titel "*Dals origins a la refurma*" vegn restampada. Tar la part bibliografica è vegnidas fatgas actualisaziuns. La restampa e planisada en in'ediziun da 1000 exemplars e cumpara l'entschatta 1993.

Dal *DICZIUNARI TUDAIS-CH - RUMANTSCH LADIN* da Bezzola/Tönjachen è decidida ina restampa da 1000 exemplars senza midadas.

Dal *Dicziunari/dictionnaire rumantsch ladin-français - français rumantsch ladin* da Gilbert Taggart vegn preparada ina 2. ediziun cun amplificaziuns e correcturas da l'autur. L'ediziun è be pussaivla cun in sponsoring spezial.

Dal *Polyglott - Sprachführer Rätoromanisch für Graubünden* (sursilvan/ladin) cumpra la LR 3000 exemplars per la revendita.

Dals cudeschs d'uffants d'Aluis Carigiet e Selina Chönz cun ils titels: "*Maurus e Madlaina*" e "*La cufla gronda*" èn previsas ina restampa da mintgamai 2000 exemplars.

Ultra da questas diversas restampas è previs d'edir ina nova brochura u in prospect ch'infurmescha davart las novas ediziuns rumantschas.

Ediziuns dad ovras cumpletas tras la LR

En connex cun la dumonda per ina stampa da las ovras cumpletas da Gion Deplazas ha la LR gì da prender ina decisiun da princip davart ses engaschament en connex cun ediziuns d'ovras cumpletas d'auturs rumantschs en coediziun cun las uniuns regionalas pertutgadas. In tal engaschament signifitgass per la LR in nov sectur d'activitad. Per evitar dentant che la LR concurrenzieschia persunas privatas ed instituziuns ch'han fin uss prestà gronda lavur en quest sectur e per evitar cas da preferenza ha la LR decidì da gidar e collavurar en talas dumondas tenor pussaivladad, dentant be en collavuraziun cun las uniuns afiliadas u ils auturs. L'editur sto procurar sez per la finanziaziun e la vendita sto esser garantida. La LR na vul betg promover "monuments d'ediziuns".

Ovras da Giacun Hasper Muoth

Las lavurs vid il project da las ovras da Giacun Hasper Muoth èn vegnidas cuntinuadas. Il termin per finir il manuscrit da l'emprim tom è vegnì fixà sin l'avrigl 1993. Per quest'ediziun fa la LR sulettamain la contabilitad, n'ha dentant nagina responsabladad editoriale e cumpetenzza da decisiun. A chaschun da la radunanza annuala da la Societad per la promoziun da la cultura grischuna a Breil han Iso Camartin e Leo Tuor preschentà l'ediziun da G. H. Muoth a la publicitad. La vischnanca da Breil contribuescha er vid ils custs d'ediziun da quest'ovra.

En la LR è vegnida preschentada a la pressa la nov'antologia rumena "*Omul da la fereastra*" cun translaziuns da raquints rumantschs da Magdalena Popescu-Marin.

La LR è stada coeditura da l'ediziun "*Arnold Büchli: Mythologische Landeskunde von Graubünden*" (register) ch'è uss terminada.

Libreria rumantscha "Il Palantin"

La LR ha consultà las uniuns afiliadas davart ina libreria rumantscha a Cuir. Suenter che diversas dumondas èn vegnidas scleridas e ch'in local era avant maun en la Reichsgasse 10, è vegnì decidì da sustegnair questa butia cun ina contribuziun unica e surpender il tschains per il local. La libreria vegn manada 1 onn sco emprova. La butia è vegnida surdada a dunna Emilia Frei-Raschèr en cumissiun. La fin d'october è stada l'avertura uffiziala da la libreria cun il num "Il Palantin". En questa butia chatt'ins spezialmain cudeschs en rumantsch e sur il rumantsch, ma era cudeschs da la Pro Grigioni Italiano e dals Gualsers. Ins chatta qua era ovras d'art, purtrets ed autras chaussas or dal territori rumantsch.

Foto: de Jong

**IL PALANTIN, la
libreria rumantscha a
Cuira
cun sia manadra
Emilia Frei-Raschèr**

Contribuziuns per ediziuns:

La LR contribuescha a las suandantas ediziuns sin fundament da dumondas documentadas (* ediziuns anc betg cumparidas):

Stamparia Engiadinaisa	Peider sbarüffo/sbarüffà
Romania	Tschespet 63
Uniun rumantsch grischun	Las giaglinas pensadras
Hades	CD/cassetta "Angelina"
Claudia Gaudenz	Chanzuninas rumantschas
Uniun dals Grischs	Ovras da Men Rauch
Francestg Berther	Cudesch da Rueras
Romania da giuventetgna	Talina 93
Desertina	Cloms da Victor Durschei
Cla Riatsch	Literatur und Kleinsprachen *
Desertina	Tè-tua * da Theo Candinas
Linard Bardil	CD/cassetta Saut sin la prada *
Gion Caviezel	La casa gronda ed autras raquintaziuns *
Alexi Decurtins	Literatur und Kleinsprachen, 2 toms RR *
Uniun dals Grischs	Chanzuns da cumpagnia *
Giuventetgna da Vrin	Broschura "Uniformaziun"
Chor mischedau Cumbel	Cronica

La revista da juvenils KODI, edida 1992 sco project da pilot en 3 idioms, n'è betg sa cumprovada. Suenter avair evaluà las reacziuns da questa furma en 3 idioms e suenter avair constatà che blerAs abunentAs han desditg l'abunament e pervia da mancanza da finanzas ha la LR decis da terminar l'ediziun da questa revista per la fin 1992.

Propagaziun e vendita da publicaziuns

Per la 4. giada è la LR stada preschenta al "Salon du livre et de la presse" (29-4 fin ils 3-5-1992) a Genevra. Er quest onn ha la LR prendì part sin in stan da reclama en cuminanza cun las chasas edituras Desertina, Terra Grischuna, M & T Helvetica (Gasser SA) e Pro Grigioni Italiano.

La collavuraziun durant l'exposiziun è stada buna e la vendita correspunda a quella dals onns passads. Er quest onn ha la LR gì sustegn da diversas personas rumantschas cun domicil a Genevra e conturn. Il represchendant da la LR na less betg tralaschar d'engraziar grondamain per la solidaritad demussada a scadinA ch'è sin ina moda u l'autra sa gidà cun el.

La Surselva è stada regiun hospitanta a la LUGA 92 (Luzerner Landwirtschafts- und Gewerbeausstellung) che ha gì lieu dals 24-4 fin ils 3-5-1992. En quest connex ha la LR endrizzà in stan d'infurmaziun e da vendita da cudeschs. Damai che l'exposiziun a Genevra ha gì lieu il medem temp sco l'exposiziun a Lucerna, ha la LR incaricà intginas personas rumantschas cun domicil a Lucerna da tgirar il stan e dar las infurmaziuns necessarias. Era a questas personas in cordial grazia fitg per lur engaschament e per la buna e cumpetenta collavuraziun.

Antiquariat da cudeschs rumantschs

L'interess per cudeschs vegls è ordvart grond. Uschia ha la LR er quest onn pudì vender ed intermediar in grond dumber da cudeschs vegls da differenta spezia. La LR ha danovamain pudì recaltgar divers cudeschs antiquars da privats sco er ord relaschs. Per la vendita, resp. distribuziun, surpiglia la LR vinavant cudeschs antiquars vegls.

Furniziun, regals da cudeschs, bibliotecas

La LR ha regalà diversas atgnas ediziuns sco premis da tombolas, per div. occurenzas, concurrenzias ed auter pli.

Per la summa da ca. 5'000.— ha la LR furnì cudeschs ad universitads ed a personas privatas a l'exteriur. Quest import va a quint da la PRO HELVETIA.

Rapport dal president da la cumissiun da redacziun dals carnets OSL (Augustin Manetsch)

"L'andament da nossa cumissiun na bitta normalmain betg grondas undas. L'onn 1992 ha tuttina purtà intginas midadas. Ina da quellas è segir stada che Heinz Wegmann, il chau da la Chasa editura OSL, ha bandunà

l'OSL suenter 15 onns lavur innovativa e fritgaivla. A nus da la redacziun rumantscha è el stà in cusseglader cumpetent ed in gidonter bainvulent. Nus engraziain ad el per tut sia lavur.

In'ulteriura midada è che nus avain decidì d'edir be pli tschintg carnets ad onn enstagl otg. Nus essan persvadì che nus pudain servir era uschia endretg. La concorrenza en il sector da vendita n'è betg pitschna e nus vulessan evitar ina surproducziun.

Sch'ins vuless far in pau autocritica, ston ins menziunar che la producziun indigena è vegnida in pau a la curta. Per ils onns che vegnan vulain nus edir dapli ovras indigenas."

13. CONTACTS/AUTORITADS

Contacts cun las autoritads federalas e chantunalas

Contacts cun la confederaziun en connex cun:

- l'evaluaziun da la dumbraziun dal pievel 1990
- la revisiun da l'artitgel 116 CF
- in "hearing" cun la cumissiun dal cussegl naziunal per la revisiun da l'art. 116 CF.
- la scursaniziun lineara da las subvenziuns federalas
- la "Commissione culturale consultativa italo-svizzer" per il sustegn dal premi litterar ladin-furlan-rumantsch
- ina contribuziun federala per la represchentanza rumantscha en congress internaziunals davart dumondas da linguatg e minoritads.

Contacts cun chantuns

Al chantun da Geneva è vegnì suttamess in rendaquint ed ina nova dumonda per la contribuziun da Geneva a la LR. Er per 1993 contribu-escha Geneva 50'000.-.

Contacts cun il chantun Grischun en connex cun:

- las truppas militaras rumantschas "R"
- la perscrutaziun scientifica davart l'acceptanza dal rumantsch grischun
- la licenza da manaschunzs en rumantsch
- ils examens dad ir cun auto en rumantsch
- la scursaniziun lineara da las subvenziuns federalas
- ils vocabularis regiunals (surdada dals projects al chantun)
- meds per l'instrucziun da rumantsch en scolas fundamentalas tudestgas
- ils projects "Gasetta dal di" e "Rumantsch grischun"
- l'approvaziun dal preventiv, dal program da lavur, dal quint e dal rapport da lavur
- il project da telecommunicaziun en Surselva

- la sorprendida da lavurs linguisticas en connex cun la preparaziun da meds d'instrucziun
- l'instrucziun da rumantsch al Plantahof
- il resguard dal rumantsch sin attestats da finiziun d'emprendissadi
- diversas infurmaziuns vicendaivlas conc. linguatg e cultura

Il secretari participescha en la grupp da lavur REGIUNS LINGUISTICAS DAL GRISCHUN che ha salvà diversas sedutas.

En la sessiun da matg dal cussegl grond è la suprastanza s'inscuntrada cun deputadas e deputads rumantschs per ina saira d'infurmaziun. En la sessiun dal settember a Mustér è l'entir cussegl grond stà envidà ad ina saira d'infurmaziun e discussiun ch'è stada in success.

Contacts cun vischnancas e citads

Ils contacts permanents cun las vischnancas tgiran ils collavuratur regiunals. Els sa scuntran cun suprastanzas communalas e dattan era orientaziuns en radunanzas localas e communalas. La LR sezza ha tgirà ils sequents contacts cun vischnancas, circuls e citads:

- Cun San Murezzan conc. la rait da translaziun dal project da telecomunicaziun DIS.03.
- Cun las vischnancas da Val Schons davart la dumonda per ina SCUNTRADA 1994.
- Cun las vischnancas cun scola fundamentala tudestga ed instrucziun supplementara en rumantsch ha già lieu ina tschentada d'infurmaziun e barat d'experiences e differents contacts spezials (Domat, Razén, Andeer, San Murezzan, Flem).
- Cun la vischnanca da Domat pervi da las lecziuns da rumantsch en scola e la scolina rumantscha.
- Cun la vischnanca da Breil en connex cun l'ediziun da las ovras da Giacun Hasper Muoth.
- Cun la citad da Cuira conc. reconuscher las scolinas rumantschas per che la LR retschaivia las contribuziuns chantunalas tenor lescha da scolina 1992, art. 28 - 29.
- Cun las vischnancas sursilvanas en connex cun in curs per chanzlists en la cuort Ligia Grischa a Trun.
- Per diversas vischnancas surpiglia la LR incumbensas da translaziun (cunter pajament).

Suenter ils circuls Sursés e Sur Tasna, han uss era ils circuls Val Müstair e Suot Tasna rumantschè uffizialmain lur nums. Ils circuls da la Surselva n'han betg reagì sin quest'iniziativa da la LR.

Cun la "*Pro Grigioni Italiano*" e la "*Walservereinigung*" tgira la LR contacts permanents per activitads e discussiuns vicendaivlas. Cun omaduas

organisaziuns èn vegnidas discutadas vinavant pussaivladads per realisar a Cuira la libreria rumantscha cun represchentaziun da las duas organisaziuns. En "Il Palantin" vegnan vendids tranter ils cudesch rumantsch ed autras chaussas era cudeschs dals Gualsers e sur dals Talians en Grischun.

Contacts cun diversas instituziuns ed organisaziuns en territori rumantsch, en Grischun e sin plaun svizzer

La *Fundaziun Planta* e la *Fundaziun retoromana* han retschet contribuziuns per lur curs da stad. Cun la *Giuventetgna rumantscha* ha la LR collavurà en connex cun il text per l'ediziun "Jo".

Cun la *Walservereinigung* è vegnida discutada in'exposiziun per infurmar davart la trilinguitad en il Grischun. Cun la *Pro Grigioni Italiano* e la *Walservereinigung* è vegnì discutà davart pussaivladads da sa participar en la libreria rumantscha IL PALANTIN a Cuira.

Al'Uniun Rumantsch Grischun (URG) (presidenta: Rina Steier, Savognin) ha la LR mess a disposiziun material linguistic per l'ediziun da "MES EMPRIM CUDESCH DA PLEDS en rumantsch grischun, sursilvan, surmiran e vallader".

Il rapport davart la collavuraziun da la LR cun la *Cuminanza da lavur grischuna per cudeschs da giuventetgna* (CGCG) sa chatta en quest rapport sut il titel "Ediziuns".

La *Quarta lingua* sustegna la translaziun da las ovas Ars Helvetica e sa cusseglia cun il represchentant da la LR, Cristian Joos, conc. ulteriurs engaschaments a favur dal rumantsch.

En la *Societad svizra per minoritads* vegn la Lia rumantscha represchenta da dunna Heidi Derungs-Brücker.

En la *Fundaziun ovas svizras da lectura a la giuventetgna OSL* represchenta Cristian Joos la LR.

Ad in'occurrenza da la *Fundaziun Waldegg* a Soloturn davart la posiziun da linguatg e cultura en in'Europa unida èn il president ed il secretari sa participads.

Cun la Pro Helvetia ha la LR contact en connex cun sustegns per projects rumantschs tenor las indicaziun en il quint LR.

Cun l'*Academia svizra per ciencias moralas* (ASSM) è vegnida discutada la publicaziun da las actas dal colloqui da l'avrigl 1991 conc. la tematica "Sprachstandardisierung: Bausteine zu einer Theorie der Sprachstandardisierung".

La *Chasa Stapfer Lenzburg* ha era 1992 contribuì al project "Gasetta rumantscha dal di" ed è vegnida documentada ed orientada davart las decisiuns da la LR en chaussa.

Cun la SAB (*Gruppa svizra per las regiuns da muntogna*) collavura la LR per resguard dal rumantsch en la revista "Montagna".

En la *Pro Raetia* vegn la LR represchentada dal secretari che fa part a la suprastanza centrala da quest'organisaziun.

Cun la *Helvetia latina* è vegnidas discutadas dumondas en connex cun il "Forum foederativum Maison Latine" a Berna. La LR sa participescha al chapital da donaziun cun ina summa da fr. 3'000.-. L'Uniun rumantscha da Berna surprena en stretg contact e cunvegna cun la LR da represchentar ils interess da la Rumantschia en quest'instituziun naziunala. En ils gremis da la fundaziun fan part sco represchentants da la LR: Chasper Pult sco commember da fundaziun; Sigisbert Lutz, pres. da l'Uniun rumantscha da Berna, sco commember da la cumissiun dals programs; cuss. naz. Martin Bundi daventa vicepresident da quest'instituziun.

Cun il *Museum Ballenberg* collavura la LR per las inscripziuns dals objects en rumatsch.

En la Fondation Romandie, *Svizzera Italiana e Retoromania* è Chasper Pult represchentant da la LR.

En la *Fundaziun per la collavuraziun federala* ha il secretari fatg part al cussegl da fundaziun, fin ch'ina midada dals tschentaments en il decurs da 1992 ha limità la participaziun al cussegl da fundaziun sin represchentants da las regenzas dals chantuns svizzers.

L'*Academia Amriswil* cun Dino Larese sco animatur resguarda en sia revista preschentaziuns da la lavur culturala rumantscha e dad exponents da la Rumantschia.

Per la *Fundaziun festa federala* procura la LR la vendita da las ensainas da 1. d'avust a Cuira.

Cun la *Societad per la perscrutaziun da la cultura grischuna* stat la LR en contact per l'ediziun da las ovras da Giacun Hasper Muoth.

Exponents da la LR èn era sa participads ad occurrenzas dal *Forum Helveticum*, da la Nova Societad Helvetica ed ad autras organisaziuns chantunalas e naziunalas, engaschadas en la politica da linguatg e cultura.

Il president è sa participà ad in'occurrenza da l'*Osservatorio linguistico* en il Tessin davart la tematica "Cunfins linguistics e princip territorial".

Rapport dal represchentant rumantsch (Erwin Ardüser) en la Cuminanza da lavur grischuna per cudeschs da la giuventetgna (CGCG)

La stad 1992 è vegnì tramess passa 300 questiunaris davart la litteratura rumantscha per giuvenils a bibliotecas e scolastAs en l'intschess rumantsch. Las respostas han mussà cleramain che la schelta da litteratura rumantscha per la giuventetgna en la vegliadetgna tranter 8 e 15 onns e blier memia pitschna. Ils resultats dal questiunari èn vegnids tramess a las uniuns rumantschas cun tgira da territori ed a l'Uniun da scripturas e scripturs rumantschs.

En la cumissiun svizra per la surdada da premis per cudeschs da giuvenils (Schweiz. Jugendbuchpreis-Kommission) è la represchentanza

rumantscha già daditg vacanta. Ussa avain nus pudì occupar quest post cun sora Florentina Camartin da Mustér. Ad ella in cordial engraziament per ses engaschi.

Il register cun auturAs e referentAs da la Svizra tudestga e retoruman-tscha vegn reedì il 1993. A chaschun da quest'ediziun pudain nus era integrar auturAs e referentAs da l'intschess rumantsch. Quest register duess en emprima lingua servir ad organisaturs da prelecziuns e referats.

Sco cumpensaziun per la mancanza da la preschentaziun da litteratura rumantscha en las publicaziuns che nus tramettain onn per onn a noss commembers avain nus era quest onn pudì regalar als magisters, ch'èn commembers da noss'unìun, in cudesch rumantsch tenor giavisch.

Contacts cun instituziuns ed organizaziuns internaziunalas

La LR vegn adina pli savens envidada da sa participar a colloquis e congress internaziunalas en connex cun dumondas da linguatg. Per pudair suandar talas invitaziuns è vegnida suttamessa ina dumonda a la confederaziun per ina contribuziun speziala. La confederaziun n'ha betg pudì aderir al giavisch da la LR. La LR ha contacts pli regulars cun las sequentas instituziuns e lur exponents ordai-fer la Svizra:

Foto: LR

La LR ha pudì represchentar la Ruman-tschia a caschun da

differentas occurrenzaz nazionalas ed internaziunalas. Sin la foto: Christian Brosi, incumbensà dal chantun Grischun per dumondas da cultura (sanester), Bernard Cathomas, secretari LR (entamez), dretg dad el: Lois Craffonara, manader da l'Istitut Ladin "Micurà de Rü" en las Dolomitas

L'assessor Giacomo Cum da la provincia dad Udine ha visità la LR cun collavuratur per sa laschar infurmar davart la planisaziun linguistica.

Il secretari è sa participà ad in'occorrenza da l'organisaziun "*Pre Checo Placerean*" cun la tematica: "*Ladins Popul d'Europe*" a Vilate en il Friaul.

Il president ed il vicepresidente han participà a la dieta da la "*Cuminanza da las gruppas etnicas dals pajais vischins da l'Austria*" ad Udine ed han en quest connex era fatg part ad in inscunter da Ladins e Furlans.

Il Chor rumantsch da la scola chantunala ha retschet ina contribuziun per sa participar ad in inscunter da chors da giuventetgna ad Udine.

Ina grupp da magisters en scolas superiuras da las *Dolomitas* han visità la LR per sa laschar infurmar davart la planisaziun linguistica en general e la situaziun dal rumantsch en scola en spezial.

Al congress da l'*Uniun federalistica da las communitads etnicas euorpeicas* (UFCE/FUEV) a Flensburg en l'anteriura Terra tudestga da l'ost han il president e Romedi Arquint prendì part. La LR è daventada commember ordinari da quest'organisaziun.

Il secretari ha praticipà ad in'occorrenza da l'Irlandia e dal Biro europeic per las linguas main derasadas (*European Bureau for Lesser Used Languages*) a Dublin.

Cun la *Fryske Akademy* ha la LR collavurà en connex cun l'ediziun dad ina documentaziun da las minoritads en Europa (*Mercator Guide to Organisations*) e per in ordinatur d'infurmaziun e da documentaziun davart la situaziun dal rumantsch en il sector da la scolaziun (*Mercator-Education: Bilingualism, Bilingual Education and the Education of Regional or Minority Languages*).

Ils contacts cun l'*Associazion internaziunala per la defensiun da linguas e culturas smanatschadas* (*Association internationale pour la défense des langues et des cultures menacées AIDLCM*) èn plitost occasiunals e sa restrenschan sin in'infurmaziun vicendaivla.

Ina delegaziun da la "*Giuventetgna rumantscha*" è sa participada al seminari da Pasca da l'*Organisaziun da giuventetgna da las cuminanzas etnicas europeas* (GCE) a Christianslyst en Germania.

En la revista *Europa etnica* contribuescha il post d'infurmaziun LR artitgels.

Il *Cussegl da l'Europa* ha sancziunà la decleraziun 192 davart ils linguatg regiunals e minoritars en Europa sco *Charta europeica davart ils linguatgs regiunals e minoritads en Europa*. La Svizra n'ha anc betg ratifitgà questa charta, cunquai ch'ella vul spetgar la revisiun da l'art. 116 CF avant quest act.

Il president ed il secretari èn sa participads ad in'occorrenza da la *Burgenländische Forschungsgesellschaft* en il Burgenland (Austria) davart la tematica: "*Mit Sprachen leben. Praxis der Mehrsprachigkeit*".

Sur las publicaziuns ed occasiunalmain per retschertgas stat la LR en

contact cun il biro dal cumissari dals linguatgs uffizials en il Canada (Commissaire aux langues officielles/commissioner of official languages).

En la fundaziun *Claustra Viktorsberg* (Vorarlberg) è vegnì installà in pitschen "Institut retorumantsch" ch' il president, il secretari ed il manader dal post da linguatg han visità e che ha retschet documentaziun da la LR.

Ad in seminari da lavur davart la codificaziun dal *linguatg russyn* en la Slovachia ha Werner Carigiet represchentà il project rumantsch grischun.

14. SCUNTRADA RUMANTSCHA 1994

1994 èsi 75 onns dapi la fundaziun da la LR. Ina SCUNTRADA è mess' en vista en il territori Renanian. Sin fundament da las consultaziuns tar las uniuns affiliadas e lur posiziuns positivas è vegnì prendì si contact cun la Renania e las autoritads da la Sutselva. Il tema da questa SCUNTRADA duai da princip sa referir al giubileum da 75 onns LR. Las discussiuns vegnan cuntinuadas en vista a las decisiuns definitivadas durant 1993.

15. ADMINISTRAZIUN, ORGANISAZIUN, FINANZAS

Persunal en la centrala LR

A las personas che han bandunà il manaschi da la LR durant l'onn 92 engraziain nus per lur lavur ed engaschament. Igl èn quai

dr. Georges Darms, stà engaschà en la LR da l'atun 1982 fin al mars 1992, e da 1984 davent manader dals posts da linguatg e da rumantsch grischun.

Bernadette Studhalter-Vincenz, emploiada en il secretariat, en spezial per lavurs d'organisaziun per la SCUNTRADA 1991 .

Georgina Janki, che ha terminà ses emprendissadi mercantil cun success.

Constanza Mosca, ch'è stada engascha durant 1 onn sco praticanta ed ha durant quest temp terminà cun success ses emprendissadi mercantil.

Da nov ha la suprastanza LR elegì

Alice Darms, imprendista mercantila

Finanzas

Ultra da las contribuziuns directas da confederaziun e chantun e las entradas ord ediziuns realisescha la LR las sequentas entradas supplementaras:

Chanzlia federala

– per lavurs da terminologia (Clau Solèr)

frs. 6'137.–

63

Chantun Grischun

- scolinas d'exercizi frs. 5'284.60
- lavur da lectorat e translaziun cudesch
da geografia frs. 12'800.-
- scolaziun da creschids frs. 1'152.15
- contribuziun pajas mussadras 1-9 - 31-12-92 frs. 9'800.-

Chantun Genevra

- contribuziun annuala frs. 50'000.-

Citad da Cuira

- contribuziun per scolinas rumantschas frs. 75'000.-
- per instrucziun da rumantsch en las scolas frs. 5'000.-

Citad da Turitg

- contribuziun 1992 frs. 5'000.-

Uniun da scolinas Cuira

- contribuziun a transports scolarets frs. 2'200.-

Quarta Lingua

- 4 toms Ars Helvetica frs. 8'000.-

Fundaziun Oertli

- per brochura "Il rumantsch" frs. 3'000.-

Fundaziun Bazzi - Mengiardi

- per l'ediziun da "Chanzunettas e versets" frs. 3'000.-

Loterie romande

- per brochura "Il rumantsch" frs. 8'000.-

Documents

1. Reglament per ils collavurats regiunals, approvà ils 12-12-1992

1. *Instituziun e princip*

- 1.1. Quest reglament regla l'engaschament, l'activitad e las obligaziuns dals collavurats regiunals da la Lia rumantscha e las cumpetenzas e funcziuns da la LR e da sias uniuns affiliadas cun tgira da territori: Romania, Uniun dals Grischs, Uniun Rumantscha da Surmeir e Renania.
- 1.2. Ils collavurats regiunals èn impiegads da la LR.
- 1.3. Mintg'uniun regiunala ha il dretg ad almain inA collavuratA en sia regiun. Cun consentiment da la suprastanza da la LR po l'uniun regiunala parter la piazza da collavurat sin pliras personas.

2. *Status e surveglianza*

- 2.1. La LR sco emploiadra ha la surveglianza superiura.
- 2.2. La LR ha il duair d'introducir ils collavurats en lur lavur.
- 2.3. Ella deleghescha a las uniuns regionalas ils sequents dretgs:
 - fixar e surdar las scharschas specificas en il rom da quest regulativ
 - survegliar las incaricas che l'uniun regiunala adossescha
 - accompagnar la realisaziun da la lavur en las regiuns
 - procurar la finanziaziun da las acziuns instradadas dal collavurat (tenor agen preventiv)
- 2.4. La LR deleghescha ad ina cumissiun accompagnanta (CA) las sequentas obligaziuns:
 - accompagnar las lavurs dals collavurats regiunals
 - coordinar las lavurs dals collavurats regiunals
 - survegliar questas lavurs sin basa dal regulativ, dals programs semestrils e dals rapports da lavur
 - infurmar vicendaivlamain
- 2.5. La CA sa cumpona da dus represchentants da la suprastanza, da dus represchentants da las uniuns regionalas e dal secretari LR ex officio. Tuttas quatter uniuns cun tgira da territori duain esser represchentadas.

- 2.6. La CA vegn elegida dal cussegl sin proposta da la suprastanza suenter consultaziun cun las uniuns regionalas. La durada d'uffizi è dus onns. Mintg'on vegnan midads or dus commembers.
- 2.7. Eventuals carnets da pensums supplementars a quest regulativ, fatgs da las singulas uniuns, basegnan l'approvaziun da la suprastanza LR.

3. Publicaziun da plazzas, elecziun e licenciada

- 3.1. La LR publitgescha las plazzas en inserats equivalents per tut las uniuns.
- 3.2. Las annunzias èn d'inoltrar a la LR.
- 3.3. La suprastanza LR s'accordescha cun l'uniun regiunala e fa l'elecziun definitiva.
- 3.4. La suprastanza po relaschar il collavuratur regional a norma dal dretg vertent.

4. Salarisaziun e prestaziuns socialas

- 4.1. La salarisaziun sa drizza tenor l'urden chantunal vertent, classas da paja 17 - 20. Davart excepziuns da quella norma per qualificaziuns ed incumbensas spezialas decida la suprastanza en cunvegnientscha cun la cumissiun accumpagnanta (CA) e cun la suprastanza regiunala.
- 4.2. Il secretariat da la LR procura la salarisaziun regulara dals collavuratur.
- 4.3. Per prestaziuns socialas, segiranzas, cassa da pensiun etc. vala l'ordinaziun chantunala e las disposiziuns executivas respectivas, nun che quest reglament fixeschia autras normas.

5. Scharschas, duairs e rapports da lavur

- 5.1. Las lavurs principalas d'in collavuratur sa laschan divider sequentamain:
 - 5.1.1. Il collavuratur/la collavuratura ha l'incumbensa d'activar collavuraturAs supple-mentarAs en la lavur libra (voluntariat/benevolat).

- 5.1.2. Assimilaziun/integraziun dals immigrads d' auter linguatg
- chattar il contact cun ils/las immigradAs
 - motivar las differentas gruppas da s'assimilar linguisticamain
 - organisar curs d'assimilaziun en collavuraziun cun organisaziuns, LR e.a.
 - collavurar per la preparaziun da novs meds d'assimilaziun
 - evaluar meds d'instrucziun en collavuraziun cun scolastAs e la LR
 - registrar ils moviments en la populaziun dal territori
- 5.1.3. Animaziun, contacts, servetschs
- animar da rumantschar las differentas domenas d'adiever linguistic
 - animar la lavur da giuventetgna en collavuraziun cun las instituziuns existentas (uniuns da giuventetgna e.a.)
 - exequir e/u intermediar traducziuns per instanzas e privats
 - promover la vendita da cudeschs, stampats, cassetas, etc.
 - collavurar cun las bibliotecas localas per la lectura rumantscha
 - segirar ina cooperaziun cun instituziuns, organisaziuns ed uniuns centralas e represchentativas en la regiun
 - tgirar ils contacts cun ils meds da massa
 - intermediar il contact da tutTas interessadAs, cun las uniuns affiliadas e cun la centrala da la LR
- 5.1.4. Scolaziun da creschidAs
- organisar e coordinar la scolaziun da creschids en las regiuns en collavuraziun cun las diversas instituziuns regionalas activas en quella domena (SCUNTRADA E FURMAZIUN, uniuns da dunnas, paresser, mastergnanza)
 - organisar curs specifics per diversas gruppas d'interess (chanzlists, exponents d'uniuns, mussadras e.a.)
- 5.1.5. Lavur surregionala
- tschertgar la cooperaziun cun las ulteriuras uniuns affiliadas da la LR
 - collavurar cun ils ulteriurs collavuratur regionalas
 - realisar la lavur surregionala tenor discussiuns ed incaricas specificas
- 5.1.6. La LR po surdar a singuls collavuratur regionalas ulteriuras incumbensas.
- 5.1.7. Preschientscha
- realisar ina rait da collavuraturAs occasionalAs en tuttas parts dal territori
 - esser preschent regularmain en tuttas sutregiuns

5.1.8. Finanziaziun da las acziuns

- calcular ils custs per las acziuns previsas
- suttametter in plan da finanziaziun a l'uniun regionala ed a la LR per approvaziun e decisiun
- preparar dumondas documentadas ad instanzas ed organisaziuns per segirar la finanziaziun dad acziuns, ediziuns, etc.

5.1.9. Scolaziun persunala (en cunvegnientscha cun la LR)

- sa participar ad occurrenzas per dumondas d'animaziun e da scolaziun da creschidas
- organisar dis da scolaziun persunala tranter ils collavuratur ed ensem cun persunas engaschadas en l'animaziun culturala

5.2. Il collavuratur preschenta 2 giadas l'onn ses program da lavur semestral a si'uniun regionala ed a la CA.

5.3. Il collavuratur dat in rapport da lavur mensil detaglià e dat ina giada ad onn rapport cumlessiv da sia lavur per mauns da si'uniun e da la CA.

6. *Infrastructura da lavur*

6.1. Per in biro a chasa po il collavuratur retrair in'indemnisaziun a norma da la pratica dal chantun, sch'el ha nagin biro ordaifer. La LR metta a disposiziun in'infrastructura da biro commensurada ed indemnisascha las spesas per material da biro e telefons segund las directivas LR.

6.2. Las spesas per viadis e custs ordaifer vegnan indemnisadas a norma da l'urden chantunal.

6.3. Per stampats, publicaziuns da rapports etc. po il collavuratur far diever da las maschinas en la LR.

7. *Determinaziuns spezialas*

7.1. Il collavuratur sa participescha a las sedutas da l'uniun regionala cun vusch consultativa.

7.2. Il collavuratur na dastga betg surpigliar uffizis da l'uniun regionala, sco p.ex. uffizi da president, da protocollist, da cassier etc.

- 7.3. Ils collavuratur na sorprendan per regla nagina funcziun da secretariat per las uniuns regionalas. En cas specifics da durada limitada decida la CA en enclegientscha cun la suprastanza LR.
- 7.4. Il collavuratur è obligà d'avair domicil en l'intschess da l'uniun regionala.
- 7.5. Las vacanzas dal collavuratur sa drizzan tenor l'urden per impiegads chantunals e vegnan fixadas en cunvegnientscha cun il secretariat LR.
- 7.6. Incaricas supplementaras cun engaschament considerabel (president communal, deputà etc.) dovran il consentiment da la LR e da l'uniun regionala pertutgada.

8. Determinaziuns finalas

- 8.1. Las ordinaziuns chantunals per singulas domenas da quest reglament èn da princip valaivlas, sch'il reglament na specifitgescha nagut auter.
- 8.2. Quest reglament revedì entra en vigur cun l'approvaziun da la suprastanza e dal cussegl. El remplazza il reglament dals 6-6-1983.
- 8.3. Il secretariat da la LR vegn incumbensà cun l'execuziun da quest reglament.

Approvà dal cussegl LR ils 12-12-1992

2. Revisiun da l'artitgel 116 CF

L'artitgel davart las linguas, actualmain en vigur en la constituziun federala, sa cloma:

“Il tudestg, il franzos, il talian ed il retorumantsch èn ils linguatgs naziunals da la Svizra. Il tudestg, il franzos ed il talian vegnan declerads sco linguatgs uffizials da la confederaziun.”

Qua suonda il nov text, votà ils 8 d'october 1992 dal cussegl dals stadis. En parantesa las passaschas, stadas proponidas dal cussegl federal.

1 - (La libertad da linguatg è garantida)

2 - Il tudestg, il franzos, il talian ed il retorumantsch èn ils linguatgs naziunals da la Svizra.

- 3 - (La confederaziun ed) Ils chantuns procuran per il mantegniment e la promoziun dals linguatgs naziunals en lur territoris da derasaziun. Ils chantuns prendan las mesiras spezialas per proteger ils linguatgs naziunals ch'èn periclitads en in territori determinà; la confederaziun als sustegna.
- 4 - La confederaziun ed ils chantuns promovon l'enclegientscha tranter las cuminanzas linguisticas (e la preschientscha dals quatter linguatgs naziunals en Svizra).
- 5 - Linguatgs uffizials da la confederaziun èn il tudestg, il franzos ed il talian. Per ils contacts da la confederaziun cun ils (burgais e las burgaisas) R(r)umantschs (e las instituziuns rumantschas) è il retorumantsch linguatg uffizial. Ils detagls reglescha la lescha.

La cumissiun predeliberanta dal cussegl naziunal ha cumanzà il november cun sias tractativas.

3. Cunvegna tranter l'Uniun da teater popular (UTP) e la Lia rumantscha (LR) conc. la collavuraziun

La Lia rumantscha (LR) e l'Uniun da teater popular (UTP) suttascrivan questa cunvegna che reglescha la collavuraziun vicendaivla en connex cun la tgira e la promoziun dal teater popular rumantsch.

Finamira

Questa cunvegna cirumscriva las incumbensas da la LR e da l'UTP en ils secturs da la tgira e da la promoziun dal teater popular rumantsch.

La LR e l'UTP coordineschan en avegnir lur lavurs conc. il teater popular rumantsch sin basa chantunala, naziunala ed internaziunala. Ils detagls vegnan reglads en il suandant.

1. Incumbensas da tuttas duas organisaziuns sin basa chantunala

- 1.1. La LR s'occupa cun il teater popular rumantsch en il rom da ses preventiv e da ses program da lavur tenor decisiun da ses organs. La LR sa stenta en spezial da procurar e metter a disposiziun litteratura da teater rumantscha. Ella incumbensescha il post da teater da
 - ramassar e cataloghisar tocs rumantschs,
 - procurar translaziuns da tocs,
 - metter a disposiziun a las gruppas rumantschas tocs e da cussegljar ellas,
 - publitgar da temp en temp catalogs cun rimnadas da tocs rumantschs (MUSSAVIA DRAMATIC).
- 1.2. La LR è represchentanda cun ina persuna en la suprastanza da l'UTP.
- 1.3. La LR è legitimada dad organisar, en cunvegna cun l'UTP, occurrenzas e curs che pertutgan il teater rumantsch.

- 1.4. L'UTP represchenta en cunvegna cun la LR ils interess dal teater rumantsch envers autoritads da vischnancas e gremis chantunals.
- 1.5. L'UTP promova il teater popular rumantsch cun offerir tenor pussaivladad curs en rumantsch ed occurrenz, nua che gruppas rumantschas han la pussaivladad da far lur preschentaziuns (barats da cultura, festivals da teater, etc.).
- 1.6. A regard las occurrenz sin basa chantunala e naziunala procura l'UTP ch'il rumantsch vegnia resguardà adequatamain sco linguatg da communicaziun, p. ex. en scrittiras d'uniuns, en invitaziuns, en communicaziuns da pressa, a chaschun da festivals chantunals etc.

2. Incumbensas da l'UTP sin plaun federal

- 2.1. L'UTP represchenta en cunvegna cun la LR ils interess dal teater rumantsch sin plaun naziunal. En spezial represchenta ella quests interess envers autoritads federalas ed uffizis sco era envers organisaziuns culturalas ch'èn activas sin plaun federal.
- 2.2. L'UTP tscherna las gruppas rumantschas che pon sa participar a festivals da teater naziunals. Per la tscherna valan en emprima lingua criteris da qualidad, dentant èn era criteris davart la repartiziun regiunala da resguardar.

3. Incumbensas internaziunalas da l'UTP

- 3.1. L'UTP represchenta en cunvegnientscha cun la LR ils interess dal teater popular rumantsch sin plaun naziunal. Ella è commembra da la CIFTA, da l'organisaziun da teater popular da las linguas romanas en l'Europa.
- 3.2. L'UTP deleghescha tenor pussaivladad inA represchentantA da linguatg rumantsch en las radunanzas annualas da la CIFTA. L'UTP tscherna la gruppa rumantscha che po prender part als festivals da teater, organisads da la CIFTA.

4. Sustegn finanziel davart da la Lia rumantscha

- 4.1. La LR sustegna, en il rom da ses preventiv e sin fundament da las decisiuns da suprastanza, las activitads da l'UTP a favur dal teater rumantsch en tut ils secturs suranumnads. Per retschaiver ils sustegns finansials sto vegnir inoltrada mintgamai ina calculaziun dals custs da las occurrenz pertutgadas.
- 4.2. La LR sustegna l'ediziun da l'organ d'infurmaziun da l'UTP cun ina contribuziun annuala da fr. 1'000.–.

4.3. La LR paja a l'UTP ina contribuziun annuala da fr. 1'000.– per lavurs generalas ed administrativas che vegnan fatgas da l'UTP per il teater rumantsch.

5. Durada da la cunvegna da collavuraziun

5.1. Questa cunvegna tranter la LR e l'UTP vala per la durada da 2 onns.

5.2. Ella po adina vegnir midada cun consentiment da tuttas duas organisaziuns, sche parts da la cunvegna ston vegnidas adattadas a novas pretensiuns u a midadas.

5.3. Il termin da desditga sa munta ad in onn.

5.4. Questa cunvegna va en vigur cun l'approvaziun da las duas suprastanzas da las organisaziuns LR ed UTP.

4. Regulativ per ils curs d'assimilaziun/integraziun linguistica

1. Organisaziun

L'organisaziun succeda directamain tras la LR u tras collavuratur regiunals, tras uniuns regiunals, vischnancas u autras uniuns.

Las scolas autas popularas "Scuntrada e furmaziun Surselva" (SFS) e "Scuntrada e furmaziun Ladina" (SFL) organischan lur curs d'assimilaziun en atgna reschia (dumber minimal da participantAs: Guarda pct.6)

Ils collavuratur regiunals tegnan contact cun ils scolasts per ils curs d'assimilaziun en lur regiuns. Da temp en temp èn reuniuns inditgadas per discutir davart experientschas, meds d'instrucziun etc. Per talas reuniuns paja la LR spesas da viadi a norma da l'urden vertent.

2. Engaschament da la LR

La Lia Rumantscha

- procura per meds d'instrucziun
- paja ils/las scolastAs engaschadAs en ses curs (excepziun: SFS, SFL)
- incassa (sur ils organisatur, resp. scolastAs) il daner da curs
- metta annualmain en il preventiv ina summa commensurada per realisar questa scolaziun
- surprenda il deficit da curs cun main che 8 participantAs (dumber minimal da participantAs, cf. pct. 6), organisads da la SFS u SFL. En quest deficit po vegnir quintà per l'organisaziun in importo pauschal da fr. 200.– per curs cun main che 8 participantAs.

3. Durada da las uras

La regla è da far 2 lecziuns à 45 min./saira.

4. Daner da curs

Il daner da curs munta a fr. 10.– per lecziun dubla (p. ex. curs dad 8 sairas fr. 80.–, curs da 10 sairas fr. 100.–).

5. *Pajas dals/da las scolastAs*

La paja dals/da las scolastAs munta a fr. 80.– per saira a duas lecziuns, incl. preparaziuns. Viadis dal scolast na vegnan per regla betg indemnizads supplementarmain (excepziun: viadis indispensabels pli lungs). Meds d'instrucziun (era copias etc.) paja il/la participantA.

6. *Dumber da participantAs*

Il curs en il territor po vegnir dà cun minimal 4 participantAs. Exempel da quint per 8 sairas cun 4 participantAs:

- daner da curs total fr. 320.–
- paja scolast fr. 640.– (cf. pct. 5)
- deficit LR fr. 320.– (cf. pct. 5)

Ils curs ordaifer il territori rumantsch, surtut en aglomeraziuns pli grondas sco Cuira, duess en princip purtar sasez, na dastga dentant en mintga cas betg chaschunar gronds deficits.

P. ex. quint per 10 sairas cun 8 participants:

- daner da curs total fr. 800.–
- paja scolast fr. 800.–
- deficit LR fr. 0.–

per curs cun main che 4 participantAs duess il daner da curs vegnir augmentà, surtut en lieus nua che curs cun pli blerAs participantAs stuessan esser pussaivels.

7. *Rapport e cuntinuitad*

Il scolast rapporta davart il curs a la LR u a la SFL/SFS (lieu, termin, participants, lavur, meds d'instrucziun, pajaments) cun ils formulars respectivs.

Ils organisaturs e scolasts sa dattan fadia per la cuntinuitad dals curs.

8. *Determinaziuns finalas*

Per cas spezials po il secretari en discussiun cun ils organisaturs, scolasts etc. decider excepziuns da questas normas.

Quest regulativ vala da princip era per ils curs "Geniturs ed uffant", q.v.d. curs specifics per geniturs na rumantschs che han lur uffants en scolina/scolas rumantschas.

Il secretari LR exequescha quest regulativ.

Decidì da la suprastanza LR ils 18-9-1992.

Va en vigur il 1.-10-1992.

5. Directivas conc. l'instrucziun "1 tar 1" (inA scolastA - inA scolarA)

1. *La Lia rumantscha sustegna spezialmain l'instrucziun d'assimilaziun linguistica da persunas che han funcziuns publicas e che duessan duvrar il rumantsch publicamain. Quai pon esser:*

- 1.1. persunas che han da discurrer avant raspadas, che han stretg contact cun la populaziun e che han da leger u eventualmain era sezzas formular actas en rumantsch (p. ex. plevans, presidents communal, exponents dad organisaziuns regionalas, directurs da cura e traffic, e.a.)
- 1.2. persunas en l'instrucziun (magisters e magistras da scola secundaria e reala, magisters/-ras da musica, e.a.)
- 1.3. persunas cun incumbensas spezialas en ina regiun cun contact intensiv cun la populaziun (emploiadAs da banca, da la PTT, da la viafier, manaders da fatschentas, etc.)

2. *La Lia rumantscha contribuescha quest'instrucziun "1 tar 1" sco suonda:*

- 2.1. Max. fr. 500.— per 1 scolaziun.
- 2.2. A cundiziun che la persuna che retschaiva quest'instrucziun sa participescha era als custs (cun ca. la mesadad dals custs effectivs).
- 2.3. Sin fundament dad in rapport dal/da la magister/-ra.

3. *Persunas en posiziun elevada cun bunas pajas duessan vegnir motivadas da pagar sezzas tut ils custs da quest'instrucziun. Era duessan ils emploiaders da talas persunas vegnir intimidadas da sa participar als custs d'ina tala scolaziun linguistica.*

Ils pajaments vegnan fatgs sin fundament dal/da la magister/-ra cun indicaziun da las uras precisas e dal med d'instrucziun applitgà.

Approvà da la suprastanza LR ils 18-9-1992.

Defunctas e defuncts

Nus ans regurdain en pia memorgia da las defunctas e dals defuncts stadAs engaschadAs en il moviment linguistic-cultural rumantsch.

<i>sur Pius Camenisch</i> redactur dal "Piogn" e translatur d'ovras litteraras	1934 - 1992
<i>Ludwig Demarmels</i> illustratur dad ediziuns rumantschas	1917 - 1992
<i>Robert Ganzoni</i>	1908 - 1992
<i>Conradin Giger</i> promotur dal chant rumantsch	1928 - 1992
<i>Augustin Maissen</i> retoromanist e publicist	1921 - 1992
<i>Tista Murk, comm. d'onur Romania</i> pionier dal Radio rumantsch, poet, scrivent, animatur dal teater	1915 - 1992
<i>sur prevost Giusep Pelican</i> tgirader da la partiziun rumantscha da la biblioteca episcopala a Cuira e collavuratur per l'ediziun da la "Bibliografia retorumantscha 1552 - 1984"	1924 - 1992
<i>Mathias Quinter</i> politicher sursilvan cun engaschament per il rumantsch	1926 - 1992
<i>Dumeng Stupan</i>	1919 - 1992